

VPLIV PRISOTNOSTI EVROPSKIH NASELJENCEV NA PROCESA DEKOLONIZACIJE IN EMIGRACIJE NA PRIMERU AFRIŠKIH DRŽAV: ALŽIRIJA, ANGOLA IN ZIMBABVE

Članek se osredotoča na emigracije t. i. evropskih naseljencev iz afriških kolonij v Evropo, na primeru Alžirije, Angole in Zimbabveja. To je manj znani del v povojni zgodovini mednarodnih migracij na omenjeni relaciji oziroma v Evropo sicer. Vse do danes ga ne moremo pojmovati kot eno od končanih epizod sodobne migracijske zgodovine. Poudarja pomembnost tega procesa oziroma vrste migracij pri vzpostavljanju migracijskih omrežij med Afriko in Evropo.

Prispevek se najprej na kratko ustavi pri okoliščinah, ki so pripeljale do množičnejših emigracij evropskega prebivalstva v afriške kolonije. Te so potekale predvsem od konca 19. stoletja do začetka sedemdesetih let 20. stoletja. Poudarek je na pregledu političnih in socialno-ekonomskih razmer, ki so vladale med evropskimi naseljenci in večinskim prebivalstvom v izbranih primerih Afrike. Te razmere so namreč v duhu antikolonializma, ki je vladal na celini, pripeljale do bega evropskih naseljencev s teh ozemelj. Pri vsakem izmed izbranih primerov je nakazano, v kolikšni meri so kolonialne vezi vplivale na vzpostavitev in krepitev migracijskih vezi, predvsem med njimi in njihovimi nekdanjimi evropskimi centri. Od osamosvojitve omenjenih treh kolonij je namreč na tej relaciji počasi prihajalo do porasta emigracij večinskega prebivalstva..

Ključne besede: (mednarodne) migracije, antikolonializem, Afrika, Evropa

THE IMPACT OF EUROPEAN SETTLERS UPON THE PROCESSES OF DECOLONIZATION AND EMIGRATION IN THE CASE OF AFRICAN STATES: ALGERIA, ANGOLA AND ZIMBABWE

The article focuses upon emigration of the so called European settlers from the African colonies Algeria, Angola and Zimbabwe into Europe. This is the less known part in the post-war history of international migrations on this relation and into Europe in general. Even today it cannot be viewed as one of the finished episodes of the contemporary migrational history. The author emphasizes the importance of this process and of the type of migrations in the setting up of migrational networks between Africa and Europe.

The article first deals with the circumstances that brought about mass emigration of the European population into African colonies. This took place from the end of 19th century to the beginning of the 1970s. The article focuses on the survey of political and socio-economic conditions that ruled among the European settlers and majority population in the respective colonies. These conditions, characterized by anticolonialism, led to the exodus of European settlers from these territories. The author describes each of the selected cases in terms of the degree to which the colonial ties affected the setting up and strengthening of migrational ties, above all between settlers and their former European centers. Ever since the recognition of independence of the three colonies there has been a slow increase of the emigration of majority population.

Keywords: (international) migrations, anticolonialism, Africa, Europe

UVOD

Za pravilno in poglobljeno razumevanje sodobnih migracijskih tokov v smeri med državami Afrike in Evropske unije (EU) je treba na tej relaciji migracije podrobneje analizirati vsaj od konca druge svetovne vojne. To obdobje je čas osamosvajanja oziroma dekolonizacije praktično vseh afriških držav, z glavnino v desetletju med koncem petdesetih in koncem šestdesetih let. Hkrati so se takrat tudi začele in razmahnile množične emigracije proti ekonomsko najrazvitejšim evropskim državam.¹ V večini primerov je bil do devetdesetih let izrazito prevladujoč vzrok za migracije iz Afrike proti Evropi ekonomski, najbolj priljubljene ciljne države pa so bile skoraj izključno nekdanje kolonialne sile. Še danes je položaj podoben, z glavnima razlikama, da je pred okoli tremi desetletji na območju gospodarsko najmočnejših držav, ki danes tvorijo EU, na njihovo pobudo prišlo do močne omejitve ekonomskih imigracij. Sočasno pa se je v preteklih desetletjih krog prejemnih držav razširil tudi na države brez obširne »kolonialne vpletenosti«.

Evropa je bila v povojni zgodovini sicer deležna dveh viškov mednarodnih migracij. Prvi in največji je nastopil v desetletju po vojni, ko je prišlo do množičnih izseljevanj zlasti Nemcev z ozemelj vzhodno in jugovzhodno od Odre in Nise, ki so bila Nemčiji po vojni odvzeta. Poleg njih pa je prišlo še do preselitev in »izmenjav« mnogih »nezaželenih« etničnih manjšin ter razseljenih in med vojno deportiranih oziroma ujetih oseb (Bade 2005, 313, 327–330). Drugi višek je bil dosežen ob velikih družbenopolitičnih spremembah od konca osemdesetih do srede devetdesetih let, ko je prišlo do odprtja državnih meja nekdanjega vzhodnega bloka in s tem do vračanja številnih pripadnikov etničnih manjšin ter do velikega števila beguncev ob vojnah na območju nekdanje Jugoslavije (Castles in Miller 1998: 81, 88–91; Khoser in Lutz 1998: 12). Redko pa se govori tudi o velikem številu imigracij, ki so jih bile deležne nekatere evropske države, ko se je ob propadu njihovih kolonialnih imperijev v rekordno kratkem času začelo hkrati priseljevati tudi po več 100.000 migrantov, večinoma evropskega rodu. Te migracije so bile za ciljne evropske države izreden socialni in ekonomski pritisk ter breme. So posredni rezultat oziroma »stranski proizvod« kolonizacije predvsem afriških držav, kamor so se iz omenjenih evropskih držav do dekolonizacije izseljevali številni

1 Na tem mestu je treba opozoriti, da lahko za obdobje pred osamosvojitvami afriških kolonij samo pogojno govorimo o »svobodnih« in »mednarodnih« migracijah v smeri z afriške celine proti evropskim državam. Do leta 1960 je bila na primer v Afriki samostojna samo približno petina vseh današnjih držav, druga ozemlja pa so imela takrat še status kolonije ali celo sestavnega dela »matične« evropske države. Migracijska gibanja iz kolonij proti evropskim centrom so bila med kolonializmom v veliki meri nadzorovana in usmerjena, v primerih Portugalske in predvsem Belgije pa tudi zelo omejena oziroma onemogočena (Meredith 2005, 97; Ki-Zerbo 1977, 470; Mazrui 1999, 108–109).

belci. Tovrstni migranti bodo tudi glavni predmet pričujočega prispevka, saj so v migracijskem sistemu med Afriko in Evropo, ki je tudi predmet proučevanja moje doktorske disertacije v nastajanju,² vse do danes posebnost.

Ta članek torej analizira migracije t. i. evropskih naseljencev iz izbranih afriških kolonij oziroma držav (nazaj) v Evropo. V to skupino migrantov prištevam posameznike evropskega rodu,³ ki so se z namenom trajne naselitve na lastno pobudo ali na pobudo domače države preselili v eno od afriških kolonij; sem prištevam tudi njihove potomce. V to skupino pa ne sodijo predstavniki kolonialnih oblasti oziroma državni uslužbenci, ki so se v kolonije naselili zaradi službenih obveznosti samo začasno, ravno tako pa tudi ne pripadniki vojaških enot evropskih kolonialnih sil. V državah Magreba, vzhodne Afrike in tudi v delu Konga je evropske naseljence najbolj privlačilo kmetijstvo, medtem ko je imelo na območju od današnje Zambije do Južnoafriške republike zelo pomembno vlogo tudi rudarstvo (Curtin 1996a, 448). Na skrajnem severu in jugu afriškega kontinenta je imelo zelo privlačno vlogo nedvomno tudi ugodno podnebje, primerljivo z evropskim Sredozemljem. Velika večina teh prebivalcev se je v Afriko preseljevala od konca 19. stoletja. Pri tem sta izjemi ozemlji današnje Južnoafriške republike (JAR) in Alžirije (Curtin 1996b, 435).⁴

Kriteriji, na podlagi katerih so bili za analizo izbrani primeri sledečih treh držav, pa so socialno-ekonomski in politično-geografski:

- številčnost ter politična in ekonomska moč belske manjšine;
- kolonialna pripadnost oziroma status kolonialnega ozemlja, dolžina tamkajšnje evropske prisotnosti in geografska lega znotraj Afrike.

S pomočjo izbranih primerov bo delo poskušalo doseči naslednja dva cilja:

- 1) zaznati morebitne posebnosti migracijskih tokov na relaciji med izbranimi afriškimi državami in nekdanjimi evropskimi maticami kot posledico intenzivne oziroma neposredne evropske kolonizacije;
- 2) ugotoviti, v kolikšni meri se danes še odraža moč migracijskih sistemov na omenjeni geografski relaciji.

2 Pod naslovom »Migracije iz afriških držav v Evropsko unijo« jo pripravljam v okviru podiplomskega študija na FDV, politologija – etnične študije, urejanje in upravljanje medetničnih odnosov in konfliktov, pod mentorstvom dr. Mirana Komaca.

3 Za te naseljence so uveljavljeni številni izrazi, odvisno od jezika kolonizatorske države in konteksta. Ti bodo omenjeni v naslednjih poglavjih.

4 Poleg omenjenih so se v novem veku, od začetkov evropske kolonizacije do poznega 20. stoletja, na območje Afrike naselili oziroma so bili naseljeni številni pripadniki drugih neafriških etničnih skupin, kot na primer libanonski trgovci v zahodni Afriki, Afro-Američani v Liberiji, Indonezijci, Malajci v Kaplandiji in Indijci v Natalu (Curtin 1996b, 433).

Predvsem pa bom v zaključku poskusil odgovoriti še na delovni vprašanji:

- 1) v kolikšni meri je večja prisotnost belskih naseljencev pripomogla k upočasnitvi oziroma k oviranju procesa dekolonizacije izbranih držav;
- 2) zakaj je v procesu osamosvajanj obravnavanih držav prišlo do množičnih emigracij evropskih naseljencev in ali so se ob tem začela ustvarjati migracijska omrežja med afriškimi in evropskimi državami.

Prispevek začenja poglavje, v katerem je na kratko pojasnjenih nekaj kontekstualnih in teoretskih pojmov, ki se nanašajo predvsem na kolonizacijo ter upor proti kolonializmu. S pomočjo teh dveh sklopov je nato mogoče bolj celostno razumeti zgodovinske okoliščine, ki so vodile do prekokolonskih migracijskih gibanj na izbrana tri ozemlja oziroma z njih. V nadaljevanju bo podan še sintetiziran oris antikolonializma ter dekolonizacije v Afriki, ki sta bila ključna pri ustvarjanju sodobnih družbenopolitičnih in seveda tudi ekonomskih okoliščin v samostojnih afriških državah. Zaradi obsežnosti teme pa se ta članek ne bo ukvarjal s samo zgodovino kolonizacije Afrike. Osrednje poglavje predstavlja izbrane primere treh držav, ki sicer izvirajo z ozemelj treh različnih kolonialnih sil. Kriteriji za njihov izbor so bili omenjeni že zgoraj. Vsaka izmed njih je v okviru kolonialnega imperija v Afriki, h kateremu je sodila, predstavljala najbolj »evropsko« ozemlje. Alžirija je bila izbrana, ker je v Afriki veljala za eno prvih obsežnejših evropskih kolonij, hkrati pa se je tudi med prvimi začela bojevati za neodvisnost. Tam je ob koncu francoske kolonialne vladavine živelo okoli milijon ljudi evropskega rodu oziroma skoraj 11 odstotkov vsega prebivalstva, kar je bil za Južno Afriko drugi največji tovrstni delež na afriški celini. Takoj po koncu dolgotrajne in uničujoče vojne za neodvisnost so skoraj vsi ti prebivalci od tod zbežali v Francijo. Druga izbrana država je Angola, ki je bila ena od portugalskih kolonij. Geografsko je bila sicer v primerjavi z Alžirijo mnogo bolj oddaljena od Evrope, a z okoli petstoletno tradicijo stikov s Portugalci. Tu je do same utrditve kolonialnega statusa prišlo pozneje, ravno tako kot tudi naseljevanje z evropskim prebivalstvom. Njihovo število je naraščalo vse do pozne dosege neodvisnosti sredi sedemdesetih let 20. stoletja. Angola je bila z Evropejci najbolj poseljena portugalska kolonija v Afriki in poleg JAR tudi v podsaharski Afriki nasploh. Z izjemo JAR je to pomenilo tudi za Južno Rodezijo, današnji Zimbabve, med angleškimi kolonijami na afriški celini. Delež z nad 7 odstotki belskega prebivalstva je bil dosežen šele v letih pred samostojnostjo, leta 1980. V zadnjih dveh kolonijah so se začele množične emigracije belcev že med osamosvojitvenimi vojnami (Curtin 1996b, 435).

Zaradi posebnega političnega statusa in večjega splošnega poznavanja primera, v tem okviru ni bila obravnavana JAR; zaradi manjše numeričnosti evropskih

naseljencev pa tudi niso bile izbrane druge izmed kolonij.⁵ Pri vsaki izmed izbranih držav oziroma kolonij je naprej zelo na kratko predstavljena politična slika teh ozemelj pred evropsko kolonizacijo. Za tem je kronološko-kontekstualno in vzročno analizirana njihova kolonizacija in njihov upravno-politični status pod evropsko vladavino. Sledi pregled nekaterih demografskih oziroma numeričnih in socialno-ekonomskih trendov prebivalstva, tako večinskega kot evropskega rodu, vse do neodvisnosti držav. Ob tem so analizirani medsebojni odnosi in vzroki za nezadovoljstvo večinskega prebivalstva, ki so pripeljali do boja za neodvisnost. V vseh treh primerih sledi še pregled poteka osamosvojitvenih vojn ter posledic, ki so jih te imele predvsem za evropske priseljence in njihove matične države v Evropi. V teh zadnjih delih podpoglavij se bo vsebina na izbranih primerih osredotočala še na vzpostavljanje in krepitev migracijskih vezi v smeri iz Afrike proti Evropi.

KRATKA ZGODOVINA DEKOLONIZACIJE AFRIKE S Poudarkom NA NASELITVENIH KOLONIJAH

TEMELJNI POJMI

Kolonizacija po Južniču (1980, 18) pomeni neposredno naselitev obvladanega prostora, ne glede na njegovo naseljenost. Bila je pragmatična in do 19. stoletja lokalno splošno razvita na slučajnostni način. Sodobni zgodovinarji kolonije delijo na naselitvene in izkoriščevalne (Young 2001, 16–17). Po Južniču (1980, 20) so kolonije od metropole lahko popolnoma odvisne in v nobenem primeru niso samostojen subjekt mednarodnih odnosov.

V okviru evropskega imperializma poznega 19. stoletja se je začel razvijati afriški nacionalizem oziroma dekolonizacija. V tem kontekstu velja omeniti t. i. evrokolonialne migracije v »visokem imperializmu« oziroma po koncu trgovine s sužnji,⁶ kot jih pozna Bade (2005, 187):

- 1) začasna ali trajna kolonialna služba in kolonialna naselitev Evropejcev v čezmorskih deželah: ta vrsta je bila poleg delovnih selitev z bolj ali manj omejenim časom bivanja usmerjena v razne tipe naselitvenih kolonij. Tako so obstajale čiste naselitvene kolonije; poleg teh pa še kolonije z belskimi naseljenci, katerih gospodarstvo je bilo odvisno od domače delovne sile.

5 Ob izbranih primerih pa je na tem mestu smiselno omeniti še tiste, ki so jim po mnogih političnih, ekonomskih in družbenih kriterijih predstavljali nekakšne »vzporednice«: recimo Zambija, Zimbabveju, Mozambik, Angoli, Maroko in Tunizijo pa Alžiriji.

6 Uradno se je suženjstvo prepovedalo in ukinilo v evropskih državah in večini njihovih kolonij v prvih desetletjih 19. stoletja, v državah obeh Amerik in nekaterih deželah Afrike pa šele v drugi polovici omenjenega stoletja (Južnič 1980, 142–144; Castles in Miller 1998, 51).

Mogoče so bile še vmesne kombinacije, pri evrokolonialnih poselitvenih premikih pa je bilo včasih precej povratnikov oziroma kroženja med Evropo in čezmorskimi deželami.⁷ Sem sodi tako francoski primer Alžirije kot angleški Rodezije ter portugalski Angole.

- 2) selitve neevropskih domačinov znotraj kolonij, ki jih je sprožila evropska ekspanzija: te selitve so obsegale priseljevanje oziroma pridobivanje domače delovne sile iz drugih regij v evropska naselitvena in gospodarska območja. V tem okviru je bila lahko razvita tudi ekonomska prisila za tako prostorsko mobilnost. Navadno je do tega prišlo tam, kjer so se domačini priseljevali na območja, na katerih so se naselili Evropejci, v resnici pa so se nekdanji proizvajalci vračali kot mezdni delavci v kraje, iz katerih so bili pregnani. Tu bi lahko omenil primer priseljevanj domačinov za delo na velikih kmetijah in rudnikih v Rodeziji.
- 3) »prestavljanje« neevropske delovne sile in skupin prebivalstva znotraj evropskih kolonij ali med kolonijami in interesnimi območji. To je pomenilo medkolonialne in medcelinske »prenose« neevropske delovne sile in prebivalstva, do katerih je prišlo v vseh treh izbranih primerih obravnavanih kolonialnih ozemelj (Bade 2005, 187–189): tako je vse od francoske osvojitve Maroka, Alžirije in Tunizije prihajalo predvsem do medsebojnih ekonomskih migracij (Safir 1999, 91, 94); iz Angole je bilo nekaj delavcev odpeljano na plantaže portugalske kolonije São Tomé in Príncipe v Gvinejskem zalivu (Warner 1989, Diop et al. 1999, 64); z ozemlja današnjega Zimbabveja pa so moški že od konca 19. stoletja emigrirali v južnoafriške rudnike (Crush 1997).

Drugi sklop tega dela poglavja se osredotoča na antikolonializem in afriški nacionalizem. Antikolonializem sega na obeh straneh kolonialne ločnice, tako na praktični kot na teoretični ravni, nazaj vse do začetkov kolonializma samega. Večina podrejenih kolonializmu se je namreč začela upirati že od prvih evropskih vpadov. To se je odražalo predvsem v obliki uporov in vstaj (Young 2001, 161). Robert Young (2001, 163) v svoji knjigi navaja Thomasovo delitev na pet različnih oblik upora proti kolonializmu (1994, 44):

- 1) Upor proti osvojitvi: vojne kot reakcija na evropske invazije, pri tem pa so vojaške oblike odpora različne;
- 2) Vstaje proti evropski oblasti: zopet različne vrste antikolonialnega odpora, od suženjskih uporov do nasilnih vstaj in uporov ter množičnih gibanj, do nenasilnih protestov, demonstracij in državljanske nepokorščine;

7 Ta primer Bade mdr. imenuje evrokolonialno migracijsko kroženje (2005, 187).

- 3) Gibanja verskega revivalizma: antikolonialno nezadovoljstvo, izraženo skozi religiozna gibanja, ki zagovarjajo tradicionalno prvotno kulturo v imenu utopične dekolonizirane prihodnosti;
- 4) Nacionalistična ustavna dejanja, usmerjena proti dekolonizaciji: tipične za naselitvene kolonije oziroma skupnosti, kot na primer Avstralijo, Novo Zelandijo in Kanado;
- 5) Nacionalistične osvobodilne borbe: oborožen gverilski odpor, predvsem po drugi svetovni vojni.

Vseh pet omenjenih vrst antikolonialnega upora se je v izbranih treh primerih dogajalo v različnih časovnih obdobjih. Young (2001, 165–166) je tudi sam razdelil politični, ideološki in vojaški odpor kolonializmu na različne vrste, od katerih pa je bila za osvoboditev Alžirije, Angole in Zimbabveja pomembna zlasti druga polovica:

- 1) Evropski moralni in človekoljubni ugovori;
- 2) Evropski liberalno-ekonomski ugovori;
- 3) Evropsko-neeuropsko rivalstvo med imperialnimi silami;
- 4) Zagovarjanje političnih pravic do samoodločbe v naseljenih kolonijah;
- 5) Kolonialni nacionalizem (buržoazni, kulturni, verski);
- 6) Antikolonialni internacionalizem;
- 7) Industrijske stavke, agitacija za zemljiške reforme, komunalizem, protestne migracije, kmečki upori, ipd;
- 8) Marksistični internacionalizem in oborožena osvobodilna gibanja.

V tem okviru je treba omeniti še afriški nacionalizem. Po Crawfordu Youngu (2004, 9–10) izvirajo temelji za njegov pojav iz kolonialne razdelitve Afrike. Kolonialna država, ki je bila v Afriki večinoma ustanovljena v zadnji četrtini 19. stoletja, je svoje prebivalce oziroma subjekte utemeljevala na tri načine. Ti so se sčasoma spremenili v nosilce identitete, skozi katere se je pojavila tudi kolektivna težnja po samoodločbi:

- 1) Afričan je bil rasno opredeljen kot »črnc«;⁸

8 »Drugačna je bila rasna opredelitev v arabski vrsti držav severne Afrike, saj Arabci fenotipsko niso bili »črni« v smislu takratnih rasnih stereotipov v Evropi. Vseeno pa so bili nedvomno rasno (in versko) drugačni in proti njim so bili usmerjeni zaničevalni odnosi ter politike razlikovanja in segregacije, ki so izhajale iz rasističnega mišljenja, vtkanega v evropsko kolonialno vladanje« (Young 2004, 9).

- 2) Afričan je bil uvrščen kot »domačinski subjekt« danega teritorialnega dela kolonialne razdelitve;
- 3) Afričan je bil predstavljen kot etnični subjekt.

Vsaka od omenjenih treh tvornih kategorij identitete je dala solidarnostno podlago za kolektivno delovanje. Prva je kreirala doktrino panafricanizma, medtem ko je »domačin« kot teritorialni subjekt ustrezal ideji nacionalizma za uporabo kot antikolonialni izziv v enotah kolonialne razdelitve. Tretja kategorija, »plemenskost« subjektov, pa je botrovala rojstvu politične etničnosti, katere konstruktivna dinamika je izkazovala izredne kreativne dinamike (Young 2004, 10).

Za definicijo pomena dekolonizacije so bila upoštevana stališča avtorjev Unescove *General History of Africa* (Mazrui 1999a, 7; Adedeji 1999, 393). Dekolonizacijo pojmujejo kot proces, s katerim se ukine kolonialna vladavina, odstrani kolonialne institucije, minimizira tuji nadzor in opusti kolonialne vrednote. Teoretično je sicer pobuda zanjo lahko na strani imperialne sile ali koloniziranih ljudi, realno pa je dekolonizacija običajno rezultat boja zatiranih. Kljub temu pa, kot piše Južnič (1980, 159), so številne nove države pokolonialnega tipa dobile neodvisnost, ne da bi se zanjo izjemno potegovali. To pomeni, da dekolonizacija ni bila nujno in vedno le rezultat aktivnega ali celo oboroženega boja koloniziranih ljudstev.

ANTIKOLONIALIZEM, NACIONALNA OSVOBODILNA GIBANJA IN DEKOLONIZACIJA AFRIKE

Kot je bilo omenjeno že v uvodu, so kolonialne velesile nekatera afriška ozemlja, predvsem tista z ugodnimi klimatskimi in kmetijskimi pogoji, predvidela za obširnejša naseljevanja oziroma kolonizacijo z evropskim prebivalstvom. Poleg Magreba in Južne Afrike je bila tega deležna predvsem vzhodna Afrika med današnjima Zimbabvejem in Kenijo. Na kakovostnih kmetijskih površinah, ki so znane v vzhodni Afriki, so Evropejci hitro zasegli večino rodovitnih zemljišč in razselili tradicionalne afriške kmetijske skupnosti. Poleg kmetijstva sta bila za poseljevanje belcev oziroma za evropski kapital pomembna še rudarjenje oziroma bogatost območij z minerali (Curtin 1996a, 448, Gordon 2001, 59). Ekonomski pritisk in v mnogih primerih tudi priseljevanje belcev sta se med drugo svetovno vojno, zlasti pa v letih po njej, še močno povečala, saj si je Evropa tudi na račun afriških naravnih bogastev želela čim bolj opomoči. To je med drugim tudi spodbujalo antikolonialna čustva med domačim prebivalstvom (Wilson 1994, 63, Gordon 2001, 63).

Antikolonialni boj proti etabrirani evropski vladavini v afriških deželah se je začel že takoj po evropski okupaciji, kot na primer med letoma 1830 in 1847 v Alžiriji, upor v Angoli leta 1860 in 1904 na območju današnjega Zimbabveja (Young 2001, 161–162, Iliffe 1997, 166; Toth 1993). Korenine afriškega naciona-

lizma oziroma osvobodilnega gibanja segajo v obdobje med obema svetovnima vojnama, začela in razmahnila pa so se v desetletjih po njej. V dvajsetih letih 20. stoletja so se v britanski Zahodni Afriki razvila reformistična gibanja, ki so bila poleg Južne Afrike najverjetneje najbolj zgodnja nacionalistična gibanja na celini. Ta gibanja so vodili predstavniki urbaniziranih elit pod močnim zahodnim vplivom, usmerjeni pa so bili proti zlorabam pravic te skupine ljudi s strani kolonialnega sistema (O'Toole 2001, 50–52).

Pomembni prelomnici za afriško osvoboditev izpod kolonializma sta bili druga svetovna vojna, ki je oslabila evropske sile, poleg tega pa še dekolonizacija Azije v desetletju po njej (Južnič 1980: 171, 222; Wilson 1994: 126). Vojna ni toliko vplivala z rekrutiranimi afriškimi vojaki, ki naj bi predvsem z izkušnjami na tujem pridobili ostrejšo politično zavest, ampak, kot je bilo že omenjeno, s primanjkljaji, inflacijo in takratno represijo nad afriškim prebivalstvom.⁹ Na večini afriških ozemelj se je razvila vedno močnejša politična elita, ki si je začela prizadevati za lastno oblast in samostojnost kolonij. Najmočnejši intelektualna ter politična spodbuda in podpora dekolonizacije sta izvirali prav iz maloštevilnih afriških izobražencev na začasnem šolanju ali celo na političnih položajih v kolonialnih centrih (Iliffe 1997, 230, 233–234, Južnič 1980, 166, 187, 231, Gordon 2001, 63–64).¹⁰ Po vojni so se po celi Afriki razvile nacionalistične stranke, najmočnejše v zahodni Afriki, kjer ni bilo nasprotovanja njihovim zahtevam s strani evropskih naseljencev (O'Toole 2001: 51).

9 Poleg tega je bila med vojno, avgusta 1941, sprejeta tudi Atlantska listina, katere III. člen razglša »pravico vseh ljudstev, da si izberejo obliko vladavine, pod katero živijo«. Na to so se sklicevali tudi razni zahodnoafriški radikalni voditelji, medtem ko sta Churchill in de Gaulle listino interpretirala kot veljavno samo v Evropi, ki se je osvobodila izpod sil Osi (Wilson 1994, 54).

10 Velika Britanija je prva sprejela veliko število afriških študentov. Leta 1951 jih je tam študiralo 2.750, od tega jih je bilo nad 80 odstotkov iz zahodne Afrike. Vodilni afriški sloji sicer v Londonu niso imeli možnosti zasedati položaje političnih predstavnikov, vseeno pa so bili kulturno in politično dobro organizirani (Ki-Zerbo 1977, 470, Mazrui 1999c, 908). V Manchestru je tako leta 1945 potekal peti in zadnji panafricanistični kongres. Na njem so bili med delegati, začasno živečimi v Veliki Britaniji, prisotni tudi poznejši voditelji novonastalih afriških držav: Kwame Nkrumah (Gana), Jomo Kenyatta (Kenija), Hastings Banda (Malavi) (Južnič 1980, 197).

Nasprotno pa so v Franciji afriške kolonije z ustanovitvijo IV. francoske republike pridobile tudi parlamentarne predstavnike, čeprav je bilo njihovo število proporcionalno izredno nizko (Ki-Zerbo 1977, 488). Ravno tako je bilo med vodilnimi politiki in nacionalisti, takrat živečimi v Franciji, več poznejših predsednikov novih držav. Najbolj znana med njimi sta bila Félix Houphouët-Boigny s Slonokoščene obale ter Léopold Sédar Senghor iz Senegala. Slednji je v Parizu v prvih povojnih letih razvil koncept *négritude*, pod katerim so se združevali tamkajšnji afriški intelektuali oziroma nacionalisti (Mazrui 1999c, 908, Mazrui et al. 1999, 555; Suret-Canale in Boahen 1999, 183, Iliffe 1997, 233).

Podobno se je tudi v portugalski prestolnici v povojnih letih izobraževalo več politično in intelektualno aktivnih študentov iz kolonij, a v razmeroma majhnem obsegu v primerjavi s prvima dvema centroma. Najpomembnejše osebnosti so bili poznejši revolucionarji za osvoboditev portugalskih kolonij oziroma voditelji držav – Amílcar Cabral (Gvineja), Agostinho Neto in Mário de Andrade (Angola) (Ki-Zerbo 1977, 470; Mazrui et al. 1999, 562).

Kolonialni centri so bili do antikolonialističnega upora seveda različno popustljivi (Južnič 1980, 164). Ko so si do druge polovice petdesetih let zahodnoevropske države opomogle od vojne, so zaradi »neracionalnega vzdrževanja kolonij« začele postopoma popuščati Francija, Velika Britanija in Belgija. Drugače pa so na to gledali v portugalskih kolonijah in v tistih, ki so bile močnejše poseljene z evropskimi naseljenci. V slednjih je bil proces dekolonizacije ustavljen vedno, kadar priseljeno belsko prebivalstvo s spremembo kolonialnega statusa ni želelo izgubiti številnih gospodarskih, družbenih in političnih prednosti; podobno se je dogajalo tudi tam, kjer so bila nekatera ozemlja namenjena še za nadaljnjo evropsko kolonizacijo (Iliffe 1997, 246, Južnič 1980, 176–177, O'Toole 2001, 51).

Prva je kot kolonija vojne poraženke Italije formalno postala neodvisna leta 1951 Libija. Do prelomnega leta 1960 so se izpod britanske, francoske oziroma španske oblasti ali uprave osamosvojile še: Etiopija, Sudan, Maroko (ne v celoti), Tunizija, Gana in Gvineja (Mazrui 1999b, 108–110). Po drugi strani pa je bil v mnogih naselitvenih kolonijah edini način za osvoboditev oboroženi boj. Tako je bilo recimo v Alžiriji, Keniji, Zimbabveju in portugalskih kolonijah na jugu celine, Angoli in Mozambiku. Posredno v zadnjih treh primerih, neposredno pa v Namibiji, je do osamosvojitvenega procesa zaradi vmešavanja oziroma okupacije s strani JAR prišlo najpozneje. Kot zadnja »kolonija« pa je leta 1994 padla prav ta država, ko je z Mandelovo zmago na prvih rasno inkluzivnih demokratičnih volitvah prišla na oblast črnska večinska vlada (O'Toole 2001, 51–52).

ALŽIRIJA

ZGODNJA FRANCOSKA KOLONIZACIJA, POLITIČNA IN SOCIALNO-EKONOMSKA HEGEMONIJA NASELJENCEV TER ZAČETKI POLITIČNEGA ORGANIZIRANJA MUSLIMANOV

Ozemlje Alžirije je bilo prvotno poseljeno z Berberi. Po okupaciji dela tega ozemlja s strani nekaterih ljudstev oziroma držav, med njimi so bili najbolj znani Rimljani, so sredi 7. stoletja širše območje Magreba zasedli Arabci (*Country Profile: Algeria 2006*, 1–2; Kasule 1998, 21). Do začetka 8. stoletja je bila celotna severna Afrika islamizirana, različne berberske dinastije, kot recimo Almoravidi in Almohadi, pa so delom oziroma večini alžirskega in magrebškega ozemlja vladale več stoletij do njihovega zatona ob koncu 15. stoletja. V začetku 16. stoletja je severna polovica današnje Alžirije postopoma padla pod otomansko oblast (Kasule 1998, 42–43, 71; *Country Profile: Algeria 2006*, 2–3). Leta 1830 je z name-nom, da bi ohranil svoj prestol, nepriljubljeni francoski kralj Charles X. izvedel invazijo na politično, ekonomsko in vojaško oslABLJENO Alžirijo. Po Napoleonovih vojnah, končanih leta 1815, se je Francijo namreč komaj še imelo za kolonialno silo, nova kolonizacija pa je ponujala sredstvo za obnovo nacionalnega ponosa in vojaške slave. Alžirija je bila tako prvo obširnejše ozemlje v kolonialni delitvi

Afrike. Naslednik na prestolu, Louis Philippe, ki je vladal med letoma 1830 in 1848, je pod svojo vladavino revolucionarni entuziazem za razširitev francoskih političnih načel spremenil v invencijo velike imperialne ideologije 19. stoletja. Še bolj pa se je to uresničevalo v praksi pod Napoleonom III¹¹ (Young 2001, 88–89; Južnič 1980, 98; Toth 1993).

Francosko osvajanje alžirskega ozemlja ni potekalo gladko, saj je bilo v prvih dveh desetletjih deležno močnega nasprotovanja. Leta 1834 si je Francija osvojena ozemlja priključila kot kolonijo in uvedla vojaški režim. Alžirija je takrat imela okoli 3 milijone muslimanskega prebivalstva. Že pred aneksijo so Francozi v Alžiriji in okolici začeli zasegati zemljišča za naseljevanje in kmetijsko rabo. Takšen razvoj je podpiral tudi tamkajšnji francoski generalni guverner. Evropski kolonisti oziroma *colons*, pogostejše znani tudi kot *pieds noirs*,¹² so bili po izvoru večinoma kmetje ali delavci iz revnih južnih območij Francije, Italije in Španije, nekaj pa je bilo tudi kriminalnih in političnih obsojencev, ki so jih deportirali iz Francije. Kmalu se je razvila družbena razslojenost z *grands colons* na bogatejši in *petits blancs* na revnejši strani lestvice. Velika večina enih in drugih je živela v urbanih območjih (Toth 1993).

Število priseljenega prebivalstva je precej hitro raslo, vendar lahko o obširnejši kolonizaciji Alžirije govorimo šele potem, ko je Francija leta 1871 izgubila vojno z Nemci. Tako se je iz Alzacije-Lorene, ki je prišla pod nemško oblast, umaknilo veliko francoskega prebivalstva, od katerih se jih je približno 5.000 priselilo v Alžirijo (Young 2001: 22; Toth 1993). Njihovo število je do leta 1872 naraslo že na skoraj 280.000, od takrat pa se je rast priseljencev še pospešila. K temu so spodbujala zlasti izpodrinjenim domačim kmetom zasežena zemljišča (Iliffe 1997: 167; Toth 1993).

Do leta 1848 je bila pod francoskim nadzorom skoraj vsa severna Alžirija. Pod vojaškim režimom je bila kolonistom dovoljena omejena oblika samovlade v območjih največje gostote evropske poseljenosti. V kratki življenjski dobi II. francoske republike (1848–1852) se je status Alžirije spremenil iz kolonije v integralni del Francije. S prihodom II. imperija, pod Napoleonom III., se je Alžirija vrnila pod vojaški nadzor,¹³ z nastopom III. republike 1870 pa je bila zopet uvedena civilna vlada. Še istega leta je bilo francosko državljanstvo dodeljeno alžirskim Judom, ki jih je bilo takrat okoli 40.000. Temu so sicer kolonisti nasprotovali, v očeh muslimanskega prebivalstva pa so se Judje tako izenačili z evropskimi priseljenci (Toth 1993).

11 Vladal v obdobju 1852–1870.

12 Kar v francoščini pomeni črna stopala.

13 Napoleon III. je imel zamisli, da bi ustanovil tri Alžirije: francosko kolonijo, arabsko državo in vojaško oporišče – vsako od teh s svojo vrsto lokalne vlade (Toth 1993).

Muslimansko prebivalstvo je bilo kljub velikanski številčni premoči nad kolonisti vse od njihovega prihoda do približno druge svetovne vojne globoko socialno-ekonomsko in politično zapostavljeno. Več deset tisoč nekvalificiranih muslimanov, ki so bili ob evropski kolonizaciji preseljeni s svojih zemljišč, je v iskanju dela migriralo v mesta ali na kmetijska zemljišča kolonistov. V gospodarstvu, zlasti v izvozni strukturi, so skoraj v celoti prevladovali slednji, predvsem veleposestniki, ki so imeli v lasti tudi večino najbolj plodne zemlje v Alžiriji. Domačemu prebivalstvu so bile naložene vse večje obdavčitve, nesorazmerno malo denarja pa je bilo namenjeno tudi njihovem izobraževanju. V alžirskem nacionalnem parlamentu niso smeli imeti svojih predstavnikov, močno pa so bili zapostavljeni tudi na ravni lokalnih svetov.¹⁴ Šele ob koncu 19. stoletja je bilo manjšemu številu muslimanov pod okriljem »civilizacijske misije«¹⁵ dovoljeno študirati v francoskem šolskem sistemu, tako da se je sčasoma pojavila majhna elita dobro izobraženih, »galiziranih« muslimanov, *évolués*, 'razvitih'. Ta je tvorila tudi prvi temelj za novo alžirsko samozavest in razvoj političnih gibanj v zgodnjem 20. stoletju (Toth 1993).

Nekateri izmed slednjih so izvirali iz maloštevilnih bogatih muslimanskih družin, mnogi pa so bili med deset tisoči alžirskimi muslimani, ki so bili med prvo svetovno vojno rekrutirani v francosko vojsko oziroma kot delovna sila v Francijo. Tam so spoznali koncept demokratične politike in se začeli zavedati možnosti višjega življenjskega standarda. Med najzgodnejšimi političnimi gibanji so bili Mladi Alžirci, *Jeunesse Algérienne*, ki so bistveno prispevali k razvoju reformistično usmerjene francoske politike do Alžirije. Leta 1919 so reforme dosegle tudi zvišanje števila muslimanov, ki jim je bilo dovoljeno voliti, in sicer na 425.000. Prvo gibanje, ki je zahtevalo neodvisnost Alžirije, pa je bila Severnoafriška zvezda, *Étoile Nord-Africain*, ustanovljena leta 1926 med severnoafriško skupnostjo v Parizu. Njen vodja, Messali Hadj, je leto pozneje med zahtevami gibanja poleg omenjenega oznanil še svobodo tiska in združevanja, parlament, izvolitev na temelju splošne volilne pravice, zaseg velikih zemljišč in institucionaliziranje arabskih šol. Gibanje je bilo prepovedano, a je kljub ilegalnosti v tridesetih letih pridobilo veliko podpornikov. V dvajsetih letih so postali vedno vplivnejši tudi islamski reformatorji, katerih aktivnosti pa so bile v naslednjem desetletju ravno tako prepovedane. Kolonisti so namreč nasprotovali vsakršnim reformističnim gibanjem, poleg tega pa so imeli močne zaveznike tudi v francoskem nacionalnem parlamentu, v birokraciji, vojski; skoraj popolnoma so nadzorovali tudi alžirsko administracijo in policijo (Toth 1993).

14 Zaradi mnogih restrikcij je bilo recimo leta 1915 samo 50.000 muslimanskim prebivalcem dovoljeno voliti na volitvah na občinski ravni (Toth 1993).

15 *Mission civilisatrice*, ideologija, ki je v 19. stoletju opravičevala francosko imperialno širjenje s prenosom »napredkov francoske kulture, vere in jezikov do nerazvitejših delov sveta« (Young 2001, 30).

V tridesetih letih so se v magrebških kolonijah začele kazati tudi večje demografske spremembe, ki so privedle do pospešitve rasti prebivalstva – začela je upadati smrtnost, rodnost pa je bila še vedno visoka. V Alžiriji je tako število muslimanskega prebivalstva v obdobju 1921–1936 naraslo iz 4,9 na kar 6,2 milijona. Za primerjavo, število evropskih priseljencev oziroma njihovih potomcev je bilo leta 1936 946.000. Svetovna gospodarska kriza je močno prizadela muslimansko prebivalstvo in razmahnil se je ruralni eksodus v urbana območja. Urbana rast je bila hitra, tako da so se tam množila tudi obsežna barakarska naselja, bolj znana kot *bidonvilles*. Ti vzroki so pripeljali tudi do vedno večjih emigracij Alžircev na delo v Francijo (Chenntouf 1999, 35–36; Hrbek 1999, 133; Meredith 2005, 46).¹⁶

Od prve polovice tridesetih let so bile zahteve in protesti muslimanskih nacionalistov vse bolj glasni in množično podprti. Socialistična Blumova vlada je želela s t. i. Viollettejevim planom leta 1936 dodeliti delu muslimanske »elite« francosko državljanstvo s popolno politično enakostjo, kar pa bi po njenih kriterijih prvotno zajelo samo 21.000 prebivalcev. Tudi ta načrt so kolonialna administracija in njeni podporniki na zakonodajni ravni zavrnil, poleg tega pa je bil deležen majhne politične podpore v Franciji nasploh (Toth 1993). Kot piše Wilson (1994, 44–45), je bila ta neuspela Blumova reforma najbrž zadnja, ki bi lahko preko razširitve političnih in državljanskih pravic še uspela alžirsko prebivalstvo priključiti oziroma asimilirati Franciji. Razočaranje nad tem je posredno dalo še večji zagon alžirskemu nacionalizmu vse do prihoda represivnega vichyskega režima med drugo svetovno vojno. Ta je na splošno imel dobro podporo med naseljenkim prebivalstvom, vendar se je obdržal samo do zavezniške invazije na Alžirijo ob koncu leta 1942 (Toth 1993).

NARAŠČANJE NACIONALISTIČNIH NAPETOSTI IN VOJNA ZA NEODVISNOST

Tudi po osvoboditvi izpod vichyskega režima se je izkazalo, da so bile »rešitve« za izboljšanje političnega, ekonomskega in socialnega položaja muslimanskega prebivalstva samo kozmetične (Mazrui 1999b, 115). Leta 1943 je muslimanski voditelj Ferhat Abbas francoskim oblastem predstavil Manifest alžirskega ljudstva, ki ga je podpisalo 56 alžirskih nacionalističnih in mednarodnih voditeljev. Manifest je obsodil zatiranje s strani kolonialne vlade, zahteval pa je alžirsko ustavo, ki

16 Že leta 1912 je bilo v francoskem popisu zabeleženih 5.000 Alžircev, zaposlenih v različnih dejavnostih. Sicer pa so se, kot je bilo že delno omenjeno, magrebški migranti množičneje pojavili med prvo svetovno vojno (Safir 1999, 91). V obdobju med obema svetovnima vojnama je bilo največ afriških imigrantov, večinoma Alžircev, v Franciji. Ta je bila v tem obdobju tudi edina zahodnoevropska država, v katero je prihajalo znatno število imigrantov; imigracije je spodbujala zaradi potreb gospodarstva, ki ga je pestil demografski manko zaradi žrtev minule vojne. Število Alžircev, zlasti iz revne gorske Kabilije, je močno naraslo in je leta 1936 znašalo že 73.000 (Safir 1999, 92; Castles in Miller 1998, 63).

bi zagotovila takojšnjo in efektivno politično participacijo in zakonsko enakost za muslimane, priznavanje celotnega obsega državljskih pravic in arabščino kot uradni, francoščini enak jezik. Namesto tega se je francoska administracija leta 1944 naslonila na že omenjeni Blumov predlog iz leta 1936 in hotela polno-pravno državljanstvo podeliti samo »zaslužnim« muslimanom, recimo mnogim nekdanjim vojakom (Toth 1993). Oba omenjena muslimanska nacionalistična voditelja, Abbas in Messali Hadj, sta se v tem času začela s široko politično podporo zavzemati za neodvisnost Alžirije. Med večinskim prebivalstvom in naseljenci so se socialne napetosti še povečale. 8. maja 1945 je bilo med nacionalističnimi demonstracijami v Sétifu po različnih ocenah s strani policije in vojske ubitih med 20.000 in 45.000 muslimanov. (Toth 1993; Schofield 2005).

Po teh krvavih dogodkih je Abbas še naprej zagovarjal zahteve Manifesta in ustanovil Demokratično unijo za alžirski Manifest.¹⁷ Zavzemal se je za svobodno, sekularno in republikansko Alžirijo, ki bi bila s Francijo v ohlapni federaciji. Na drugi strani pa je Hadj ustanovil Gibanje za zmago demokratičnih svoboščin (MTLD)¹⁸ in se zavzemal za popolno neodvisnost. Znotraj tega se je med vodilnimi člani uveljavil tudi Ahmed Ben Bella (Toth 1993; Meredith 2005, 46). Francoska nacionalna skupščina je v tem času odobrila vladni predlog za alžirsko skupščino, sestavljeno iz dveh domov: v enem bi bili predstavniki naseljencev in »zaslužnih« muslimanov, v drugem pa predstavniki preostalih osmih milijonov večinskega prebivalstva. Na prvih lokalnih volitvah, ki so sledile, je prišlo do zmage MTLD, vendar so bile tako te kot sledeče volitve leta 1951 polne zastraševanja in goljufij s strani kolonistov, da bi muslimanskim politikom onemogočili delovanje v smeri neodvisnosti. Ben Bella je v eksilu v Kairu leto pozneje ustanovil komite, ki je združil tudi poznejše voditelje alžirske vojne za neodvisnost. Do oktobra 1954 je komite organiziral vojaško omrežje po Alžiriji, potem pa se je preimenoval v Nacionalno osvobodilno fronto (FLN)¹⁹ in prevzel odgovornost za politično vodenje revolucije. Njegovo vojaško krilo, Nacionalna osvobodilna vojska,²⁰ je bila zadolžena za izvedbo vojne za neodvisnost (Toth 1993).

Vojna je izbruhnila novembra 1954, ko je FLN v različnih delih Alžirije sprožila napade proti strateškim ciljem, pri čemer pa se je izogibala civilnim žrtvam. V začetku so bili ti napadi precej neuspešni, posledično pa se je na tem območju okrepila francoska vojaška prisotnost. Uradna francoska politika je leta 1954 kot edini možni odgovor na ta dejanja alžirskih nacionalistov ravno tako videla vojno. Francija je imela takrat Alžirijo še vedno za svoj neločljivi del, tako da je svoj vojaški

17 *Union Démocratique du Manifeste Algérien.*

18 *Mouvement pour le Triomphe des Libertés Démocratiques.*

19 *Front de Libération Nationale.*

20 *Armée de Libération Nationale.*

odgovor opravičevala z branjenjem enotnosti in integritete države.²¹ Mit o *Algérie française* se je v petdesetih letih še okrepil, ko so v Sahari odkrili in leta 1958 tudi začeli črpati nafto. Število muslimanskega prebivalstva je do leta 1954 naraslo že na 8,7 milijona, medtem ko se je število kolonistov povzpelo na 984.000; ti so živeli predvsem v severnih treh departmajih ob Sredozemlju. Revščina na podeželju je bila med večinskim prebivalstvom še večja, tako da so se migracije v urbana območja in v Francijo še povečale (Toth 1993; Meredith 2005, 44, 46–47, 54; Hrbek 1999, 133; Iliffe 1997, 217).

Spodbuda FLN za začetek vojne proti francoski oblasti je bil tudi poraz Francije v Dien Bien Phuju in padec njenega imperija sredi leta 1954 v Indokini, današnjem Vietnamu. Vojna v Indokini je bila za Francijo veliko finančno breme in po seriji hitro menjujočih vlad IV. republike je omenjenega leta mesto premierja zasedel Mendes-France. Ta je po mirovnem sporazumu za končanje indokinske vojne začel še s pomiritevni tonom do nacionalističnih gibanj v Maroku in Tuniziji, ki jima je Francija dovolila neodvisnost leta 1956 (Wilson 1994, 125–127; Iliffe 1997, 246).

Medtem ko se je Abbas leta 1956 pridružil FLN, pa je drugi pomembnejši muslimanski politični voditelj, Messali Hadj, ustanovil levičarsko Nacionalno alžirsko gibanje.²² To je zagovarjalo podobno politiko kot FLN, močno podporo pa je imelo predvsem med alžirskimi izseljenci v Franciji.²³ FLN je v Alžiriji podprl tudi Frantz Fanon, ki je postal njen najpomembnejši politični teoretik.²⁴ Ko se je vojna leta 1955 razširila tudi na podeželje, so od tam evropski kmetje začeli emigrirati proti Alžiru. Kolonisti so se začeli neformalno organizirati proti muslimanskemu prebivalstvu, osumljenemu delovanja v FLN, od oblasti pa so zahtevali tudi ostrejša ukrepe za politično motivirane zločine. Vojna se je v tem času zelo zaostрила, postala maščevalna in na obeh straneh zahtevala tudi vse več civilnih žrtev. (Toth 1993, 15–16; Meredith 2005, 48; Wilson 1994, 128–129). Oborožene sile FLN so se v naslednjih dveh letih razširile na okoli 40.000 članov in z gverilsko taktiko razširile bojevanje po vsej Alžiriji. Francozi so v vojno poslali skoraj pol milijona

21 Drugačen odnos pa je vodila do sosednjega Maroka in Tunizije, ki sta imela status francoskih protektoratov. Na obeh ozemljih sta živeli tudi močni skupnosti evropskih priseljencev – 239.000 v Tuniziji leta 1946 in 325.000 leta 1951 v Maroku. Neodvisni sta postali leta 1956 (Wilson 1994, 127; Mazrui 1999b, 108).

22 *Mouvement National Algérien*.

23 Tam so »kavarniške vojne« med njunimi privrženici v letih vojne za neodvisnost zahtevale skoraj 5.000 žrtev (Toth 1993).

24 Fanon, sicer martinškega rodu, je postal eden največjih antikolonialnih teoretikov nasploh. Bil je pod močnim vplivom rojaka Aiméja Cesairea, intelektualno pa ves čas povezan s Parizom, kjer je tudi študiral. Poskrbel je za psihopatološki oris kolonializma. Artikuliral je militantni antikolonialni aktivizem s tradicijo psihološke osvoboditve in črnske pridobitve oblasti, ki se je navezovala na izročilo Garveya in gibanja *négritude*. V alžirski vojni je igral veliko vlogo za mednarodno politično kampanjo za FLN (Young 2001, 275–277).

vojakov, rekrutirali pa so tudi skupine lojalnih muslimanov, poznanih kot *harkis* (Toth 1993).

Alžirska kriza je povzročila tudi padec zadnje vlade IV. francoske republike leta 1958. Maja tistega leta so namreč »ultrasi«, del vojske s podporo kolonistov in nekaj gaullistov, v Alžiru izvedli udar, enako pa so načrtovali tudi za matično Francijo. Tako so hoteli na svojo stran pridobiti de Gaullea, ki naj bi po njihovem mnenju vojaški intervenciji nudil trdno podporo, da bi ustavila osamosvojitveno vojno. Junija je de Gaulle res postal premier, za prihod na oblast pa je zahteval ukinitve IV. republike in pripravo nove ustave, ki bi omogočala bolj učinkovito vodenje države z razširitvijo predsedniških pooblastil. Poleg tega pa bi z njo Alžirija s Francijo postala združena oziroma »asociirana«, ne pa tudi njen integralni del (Hrbek 1999, 137; Toth 1993; Wilson 1994, 168–170). Po prihodu na oblast pa je de Gaulle neuspešno ponudil muslimanskim zmernežem ekonomsko pomoč. Pod vplivom pritiskov vse glasnejših nasprotnikov vojne proti neodvisnosti v Franciji pa je celotnemu večinskemu prebivalstvu ponudil možnost samoodločbe za notranjo samoupravo v »asociaciji« s Francijo. Do referendumu za to odločitev sploh ni prišlo, saj so možnosti nasprotovali tako muslimani kot francoski priseljenci. Kolonisti so se počutili izdane, zato so januarja 1960 s podporo vojske v Alžiru skušali z vstajo pridobiti de Gaullea na svojo stran. Pobuda se je končala neuspešno, poleg tega pa sedaj v Alžiriji ni prihajalo le do spopadov med naseeljenci in večino, ampak tudi med ekstremisti na obeh straneh (Meredith 2005, 72–73; Toth 1993).

Naslednje leto so »ultrasi«, združeni v Organizacijo skrite vojske (OAS),²⁵ s še enim neuspešnim udarom želeli prevzeti nadzor v Alžiriji, poleg tega pa odstraniti še de Gaulleovo vlado. OAS je začel tudi s teroristično kampanjo proti muslimanskemu prebivalstvu, da bi tako priklical protiukrepe FLN in posledično de Gaullovo posredovanje. Slednji je takrat s FLN že vodil tajna pogajanja, ki so se končala 18. marca 1962 s podpisom mirovnega sporazuma v Evianu.²⁶ Skoraj vse do julijskega referendumu, ki je potrdil neodvisnost, je OAS nadaljevala s vsesplošnimi terorističnimi napadi tudi proti francoski vojski. 5. julija je Alžirija postala samostojna država, za njenega prvega premiera pa je bil imenovan Ahmed Ben Bella (Meredith 2005, 73–74; Toth 1993).²⁷

25 *Organisation Armée Secrète*.

26 Ta je predvidel zakonsko zaščito nekdanjih kolonistov v prvem triletnem obdobju, ki je mdr. vključeval vrsto državljanskih in kulturnih pravic ter pravico do imetja. Po koncu tega obdobja so se bili evropski naseeljenci primorani odločiti, ali postati alžirski državljani ali pa se opredeliti za tujce in s tem izgubiti vse pravice (Toth 1993).

27 Alžirska vojna velja za najbolj brutalno izmed vseh antikolonialnih bojov. V vojni je umrlo okrog milijon alžirskih muslimanov, nad dva milijona pa sta bila razseljena (Wilson 1994, 129; Hrbek 1999, 139; Toth 1993).

BEG KOLONISTOV IZ ALŽIRIJE IN UTRDITEV MIGRACIJSKIH VEZI S FRANCIJO

Že mesec pred razglasitvijo neodvisnosti je več kot 350.000 kolonistov emigriralo iz Alžirije v Francijo. Poleg teh so se začeli izseljevati tudi profrancoski muslimani, *harkis*, in skoraj celotna židovska skupnost.²⁸ Ob koncu leta je v državi ostalo manj kot 20 odstotkov evropskih naseljencev, sredi naslednjega pa manj kot 30.000. V roku enega leta se je torej iz Alžirije izselilo okrog 1,4 milijona ljudi – približno milijon ljudi evropskega rodu, ostali pa so bili *harkis* in »pofrancozeni« alžirski Judje (Toth 1993; Hrbek 1999, 139; Bade 2005, 339).²⁹

Po razglasitvi samostojnosti Alžirije je ta s Francijo sklenila klavzulo o prostem pretoku oseb, po dveh letih pa so bile namesto tega za alžirske ekonomske migrante uvedene letne kvote. Alžirci so tako še naprej sodili med najštevilnejše afriške imigrante v Evropi, kar so bili že vse od začetka 20. stoletja. Temu je botrovalo predvsem ugodno gospodarsko stanje oziroma potrebe po delovni sili v povojnih zahodnoevropskih državah. Sprva so bili Alžirci zaradi nekdanje kolonialne povezanosti in že vzpostavljenih migracijskih vezi v prejšnjih desetletjih usmerjeni izključno v Francijo (Muus in van Dam 1996, 6–7; Garson 1992, 82). Po podpisu bilateralne pogodbe o zaposlovanju alžirskih delavcev leta 1970 pa so se ti začeli pojavljati tudi v Belgiji (Martiniello in Rea 2003).

Alžirski izseljenci so bili med najhitreje rastočimi imigrantskimi skupnostmi v Franciji; v začetku sedemdesetih let so bili že najštevilčnejši. Med letoma 1954 in 1982 se je število alžirskih državljanov od 211.000 povzpelo na 805.000, pozneje pa je upadlo zaradi podelitve francoskega državljanstva mnogim od njih. Ves čas je emigracija v Francijo potekala tudi zunaj formalnega okvira. Kljub uradni ustavitvi ekonomskih imigracij v Francijo med letoma 1973 in 1980 na pobudo obeh strani se je hitra rast alžirskih priseljencev nadaljevala preko družinskih združenj in drugih vrst selitev. Tako so skupaj z Maročani še danes ena najštevilčnejših imigrantskih skupin v državi (Muus in van Dam 1996, 7; Castles in Miller 1998, 112; Garson 1992, 83, 87; Hollifield 1992: 82; *Demographic Yearbook 2003*; Safir 1999: 93). Poleg Belgije in Francije je od približno srede devetdesetih let vedno več alžirskih imigrantov še predvsem v Nemčiji in Španiji (*Demographic Yearbook 2002 in 2003*).

28 Slednji so se, podobno kot v primeru osamosvojitve Maroka in Tunizije, delno izselili tudi v Izrael (Safir 1999, 92).

29 Danes živi v Alžiriji manj kot 1 odstotek prebivalstva evropskega rodu. Že leta 1963 jim je bile zasežena vsa kmetijska, proizvodna in industrijska lastnina (*Country Profile: Algeria 2006*, 6, 10).

ANGOLA

PORTUGALSKA KOLONIZACIJA IN SALAZARJEV REŽIM

Na mestu severne Angole je bilo od konca 14. in v 15. stoletju kraljestvo Kongo najmočnejše v množici držav okoli afriške zahodne obale, poimenovanih kot srednjeatlantska kraljestva. Kongo je bilo tudi prvo od omenjenih, ki je leta 1483 prišlo v stik z Evropejci, in sicer s Portugalci. Po nekaj začetnih letih sodelovanja med kraljevinama je portugalski interes za afriške kolonije oslabil na račun odkritja Brazilije. Portugalci so v začetku 16. stoletja začeli Kongo izrabljati za vir sužnjev, ki so jih sprva začeli »izvažati« na plantaže njihovih atlantskih otokov vzdolž Afrike, potem pa večinoma v Brazilijo. V kongovskem kraljestvu je sredi 16. stoletja prišlo do velike nestabilnosti, kar so Portugalci izkoristili za okupacijo manjšega kosa ozemlja vzdolž obale. Tam je bilo leta 1576 ustanovljeno pristaniško mesto Luanda, ki je postalo izvozno pristanišče za sužnje. Ob koncu 16. stoletja je kolonija prišla pod neposredni nadzor Portugalske. Portugalci so prišli v stik in do trgovanja tudi z drugimi kraljestvi v širšem območju, vendar so si jih podredili šele v 17. ali celo do začetka 20. stoletja (Warner 1989; Iliffe 1997, 130).³⁰

Do srede 19. stoletja je bila Angola skupaj z Mozambikom in območjem okoli Biafrskega zaliva glavni vir sužnjev za Britance, Francoze in Portugalce (Iliffe 1997, 132). Luanda in Benguela z zaledjem sta z izvozom sužnjev tvorili jedro portugalskega gospodarstva v Angoli. Kljub temu, da je bilo suženstvo na Portugalskem ukinjeno leta 1836, v Angoli pa 1858, se je tam kot izvozna dejavnost ohranila vse do začetka osemdesetih let 19. stoletja (Warner 1989; Kasule 1998, 79).

Priseljevanje prvih Portugalcev na območje Angole je bilo do 20. stoletja pogojeno z večjo migracijsko privlačnostjo druge portugalske kolonije, Brazilije. Angola je imela v »matični domovini« slab sloves in zato so se tja pogosto selili dezertjerji oziroma *degradados*, kmetje in drugo revnejše prebivalstvo. Leta 1777 je bilo tako v Angoli manj kot 1.600 belcev, okoli 4.000 pa je bilo mešanega prebivalstva oziroma t. i. mesticev, '*mestiços*'. Kljub temu, da je bila meja Angole določena na Berlinski konferenci leta 1884, se je portugalski nadzor nad njenim celotnim ozemljem, tudi s pomočjo močnih vojaških posredovanj, uveljavil šele okoli prve svetovne vojne. V 19. stoletju se je zaradi neugodne klime in pomanjkanja ekonomskih priložnosti nadaljevala zelo počasna imigracija Portugalcev v Angolo. Še leta 1900 je bilo njihovo število manjše kot 10.000. V primerjavi z njimi se je delež mesticev zmanjšal, afriško prebivalstvo pa je štel okoli 4,8 milijona. Ekonomski napredek Angole je bil kljub nekaterim gospodarskim in infrastrukturnim izbolj-

30 Samo ime Angola za širše območje, kjer so se nahajale te države, izhaja iz jezika kimbundu, v katerem so z izrazom *ngola a kiluanje* poimenovali 'vladarja kraljestva Ndongo' (Warner 1989).

šavam preslab, da bi do konca republikanske dobe³¹ lahko privabil razvojni kapital ali belske priseljence (Warner 1989).

Na Portugalskem je šest let po vojaškem udaru, leta 1932, v enostrankarski politični ureditvi premier postal António Salazar. Pod njegovo avtoritativno in fašistično usmerjeno vladavino se je politika do kolonij temeljito spremenila. Drugačen odnos do kolonij se je naznanil že leta 1930 s Kolonialno listino in ideologijo, znano pod imenom *Estado novo*, 'nova država'. Na njihovi podlagi so Angoli v smislu nacionalne integracije z ukrepi na ekonomskem, političnem in družbenem področju namenili, da postane integralni del »matične države«. Do konca druge svetovne vojne sicer kolonija ni dosegala ekonomskih uspehov, dokler ni prišlo do dviga cen kave, kar je prinašalo dobiček lastnikom kavnih plantaž. Ti so bili portugalski naseljenci, katerih število se je zaradi gospodarskega položaja začelo po vojni hitreje večati. Še leta 1940 jih je bilo komaj 44.100, kar je bilo komaj okoli en odstotek vsega prebivalstva Angole (Warner 1989; Young 2001, 284; M'Bokolo 1999, 199; Wilson 1994, 24).

Na podlagi načel *Estada nova* so na lokalno prebivalstvo gledali omalovažujoče in rasistično. »Navadne« Afričane so imeli za *indígenas*, tiste, ki so govorili in delovali portugalsko ter imeli pomembna mesta v gospodarstvu, pa za *assimilados*. Za afriško prebivalstvo je vse do leta 1962 veljalo prisilno delo, poleg tega pa so imeli nebelci slabše službe in plače. Tako izkoriščevalsko politiko je Portugalska vodila tudi zaradi tega, ker je bila sicer prerевна, da bi sama ali preko zasebnih podjetij investirala v afriške kolonije. Poleg tega so domačo delovno silo večkrat tudi preseljevali med lastnimi kolonijami – kot na primer s sušnih Zelenortskih otokov v Angolo, od tod pa domačine tudi na kokosove plantaže São Toméa in Príncipea. Poleg tega je hotela portugalska oblast rešiti domače probleme brezposelnosti s spodbujanjem preseljevanja v kolonije, s čimer so hoteli doseči tudi njihovo »belost«. Ti naseljenci pa so bili revni in brez veščin, zato so v kolonijah zasedali nižje položaje v administraciji in tovarnah, kar je še dodatno jemalo potencialne možnosti za zaposlitev domačinov. Druge pa so naseljevali na velika kmečka posestva oziroma *colonats*. V povojnih letih je poleg cvetočega gojenja kave v Angolo privabljala še razširitev rudarjenja in črpanje nafte (Warner 1989; Diop et al. 1999, 63–65; Meredith 2005, 134). Število belskih imigrantov v Angoli je leta 1950 obsegalo 78.800, leta 1960 že 172.500, ob osamosvojitvi leta 1975 pa okoli 335.000 (M'Bokolo 1999, 199).

Leta 1951 je bila portugalska ustava dopolnjena, tako da je med drugim pojem »kolonija« – v primerih Portugalske Gvineje, Angole in Mozambika – spremenila oziroma razglasila v prekomorske province Velike Portugalske. Nasprotno kot

31 Ta je na Portugalskem trajala med letoma 1910 in 1926 (Warner 1989).

pri Veliki Britaniji, Franciji in Belgiji se je portugalska vsesplošna prisotnost v kolonijah v petdesetih letih še povečala. Portugalska industrija se je opirala na surovine iz kolonij, čeprav bi te na svetovnih trgih že lahko dobila ceneje. Bolj kot za ekonomsko je šlo torej za politično zavezanost. Salazarjeva diktatura je v povojnem odnosu do kolonij postala ujetnica svoje lastne propagande (Wilson 1994, 180–181). Kot piše Young (2001, 284), je bila Portugalska parazitsko odvisna od svojih kolonij – imela se je za prerevno, da bi jih izpustila in preveč politično in ekonomsko neefektivno, da bi poskušala odnose z njimi spremeniti v neokolonialne.

PORAST AFRIŠKEGA NACIONALIZMA IN VOJNA ZA NEODVISNOST

Prvi večji upori proti Portugalcem na območju Angole so zabeleženi v drugi polovici 19. stoletja (Young 2001, 161). Prva afriška združenja so začela delovati v Luandi med republikansko vlado. Do petdesetih let so zakonito lahko delovala društva, večinoma sestavljena iz Afričanov, *assimiladosev* in »mesticov«, ki pa zaradi močnega portugalskega nadzorstva niso mogla biti kritična do kolonialnega sistema. Zato so se v petdesetih začela pojavljati nezakonita društva in zveze, ki so bili politično orientirani. Afričani so bili vse bolj nezadovoljni zaradi sistema prisilnega dela in slabih delovnih pogojev, plačil in načina šolanja. K temu je prispevala še sama kolonialna politika Portugalske, ki ni popuščala v obravnavanju svojih afriških ozemelj, v nasprotju s trendi drugod po celini (Warner 1989).

Afriški nacionalizem v Angoli je začel rasti skozi dve temeljni obliki: *assimilados* in drugi urbani Afričani z nekaj izobrazbe so se združevali z »mestici« in belci v zveze, sloneče na predpostavki, da so njihovi interesi različni od tistih, ki so sestavljali večino tamkajšnjega afriškega prebivalstva na podeželju. Po drugi strani pa so se Angolci organizirali na podlagi etničnega ali verskega opredeljevanja. Do petdesetih je vpliv etničnosti in družbenih razredov omogočal tri glavne vire angolskega nacionalizma: Mbundu, ki so naseljevali Luando in okoliške regije, so imeli večinoma urbano, elitno vodstvo; medtem pa sta imeli ljudstvu Bakongo in Ovimbundu ruralno kmečko orientiranost. V okviru teh treh etničnih skupin so se v Angoli razvila tudi glavna tri nacionalistična gibanja – MPLA, FNLA in UNITA (Warner 1989).

Okoli leta 1953 so v Angoli ustanovili prvo antikolonialistično politično skupino, ki se je čez tri leta z drugimi organizacijami združila v Ljudsko gibanje za osvoboditev Angole (MPLA)³². Njen namen je bil doseči samostojnost Angole s pomočjo združene fronte vseh afriških interesov. Pod vodstvom Mária de

32 *Movimento Popular de Libertação de Angola.*

Andradea se je primarno zavzemala bolj za interese urbanih intelektualcev kot ljudskih množic. Zaradi marksistično-leninistične orientiranosti je stranka pridobila podporo Kitajske in Sovjetske zveze (SZ). Stranka je imela podporo v Luandi in drugih mestih v kimbundskem zaledju (Warner 1989; Meredith 2005, 134, 135). Predhodnica FNLA³³ je bila ustanovljena leta 1954 na severu kolonije, osem let pozneje pa se je združila še z eno kongovsko nacionalistično skupino v novoustanovljeno Fronto nacionalne osvoboditve Angole (FNLA). Avtokratsko jo je vodil Holden Roberto, dobila pa je podporo Konga oziroma Zaira, CIE, pa tudi mnogih afriških držav (Warner 1989; Meredith 2005, 136, 313).

Te in druge angolske afriške organizacije so bile do začetka šestdesetih let organizacijsko, člansko, finančno in vodstveno šibke, znotraj njih in med njimi pa so bile številne razprtije. S širjenjem dekolonizacije v Afriki od konca petdesetih let pa so tudi v Angoli vedno bolj rasli antikolonialno razpoloženje in napetosti. Pod koordinacijo obeh glavnih nacionalističnih gibanj je leta 1961 v osrednji in severni Angoli prišlo do sporadičnih napadov proti portugalskim naseljencem oziroma predstavnikom oblasti. Med domačim prebivalstvom je namreč proti Portugalcem vladala velika zamera zaradi njihove zasege zemljišč ter grobega ravnanja z Afričani nasploh. Med naseljenci je bilo nekaj sto žrtev in nekaj bogatejših med njimi je emigriralo na Portugalsko. Ta dejanja veljajo tudi za začetek osvobodilne vojne v Angoli (Warner 1989; Meredith 2005, 135–136, 313; Kasule 1998, 147; Wilson 1994, 181).³⁴

Odgovor Salazarjevega režima na ta dogajanja so bile delne reforme kolonialne politike: ukinili so delovno obvezo za domačine, prepovedali zaseg zemljišč, državljani imperija pa naj bi postali deležni enakih pravic. Salazar pa ni pristal na nobeno vrsto drugih političnih reform (Meredith 2005, 135; Warner 1989). Nacionalistični gibanji sta se po letu 1961 vedno bolj efektivno vojaško organizirali in izurili ter bili deležni več tuje podpore. Predhodnica FNLA je bila kot organizatorica obširnejšega upora na severu deležna podpore nekaterih afriških držav, predvsem Mobutujevega Zaira, vseeno pa je bila neučinkovita. V rivalski MPLA je vodstvo prevzel Agostinho Neto, sredi desetletja pa se je reorganizirala in začela dosegati vedno več vojaških uspehov na fronti na vzhodu kolonije. To je bila v veliki meri zasluga podpore iz bližnjih držav s podobno politično usmeritvijo, Tanzanije in Zambije (Warner 1989; Meredith 2005: 313). Leta 1966 je Jonas Savimbi ustanovil Nacionalno zvezo za popolno neodvisnost Angole (UNITA),³⁵ ki je dobila podporo in delovala na jugu države med Ovimbundi, najmočnejši etnični skupini v državi (Meredith 2005, 314).

33 *Frente Nacional de Libertação de Angola.*

34 Afriških žrtev pa je bilo zaradi represalij in samih napadov več tisoč (Warner 1989).

35 *União Nacional para Independência Total de Angola.*

Portugalska je angolski osamosvojitvi nasprotovala predvsem zaradi ekonomskih razlogov. Po eni strani ji je sicer vojna za osamosvojitve tam in v Mozambiku ter Portugalski Gvineji pomenila vedno večje finančno breme, po drugi strani pa je ravno zaradi tega v šestdesetih prvič dovolila tuja vlaganja v Angolo, kar je prineslo njeno hitro ekonomsko rast. Kolonija je bila namreč bogata z nafto, železom in diamanti, poleg tega pa je imela razvito tudi proizvodno dejavnost. Da bi zaustavila napredek osvobodilnih gibanj, je do prve polovice sedemdesetih let znotraj kolonije preselila več kot milijon ljudi, kar je skupaj z naprednejšo vojaško tehnologijo prineslo veliko izgub angolskim nacionalističnim silam (Warner 1989).

Leta 1968 je na Portugalskem oblast Salazarju prevzel Marcelo Caetano, ki pa je bil tako kot njegov predhodnik trd tradicionalist in ni dopuščal pogajanj glede kolonij. Zaradi vse večjih ekonomskih stroškov, človeških žrtev, dolgotrajnih kolonialnih vojn ter slabih razmer v vojski, je general Spínola s pomočjo Gibanja oboroženih sil, *Movimento das Forças Armadas*, v 'revoluciji nageljnov' 25. aprila 1974 prevzel oblast na Portugalskem. Do večine afriških kolonij je nova oblast začela s pogajalskim in pozitivnim tonom; tako sta bila v Gvineji še istega leta brez težav dosežena umik portugalske vojske in neodvisnost, v Mozambiku pa z mnogo več težav naslednje leto. Julija 1974 je Portugalska podpisala mirovni sporazum z vsemi tremi upornišskimi silami v Angoli. Tamkajšnji portugalski naseljenci so se čutili pod novo Spínolovo vlado ogrožene, ko je bilo večinskemu prebivalstvu dovoljeno vse več svoboščin ter ko so na prostost spustili politične zapornike. Belske frustracije so prišle do izraza v nemirih v Luandi julija 1974, ko so divjali in ubijali v črnskih četrtih. Krvavi nemiri so se vnovič nadaljevali tudi po razglasitvi namere portugalske vlade, da bo začasna angolska vlada vključila tako predstavnike belcev kot angolskih nacionalističnih gibanj (Wilson 1994, 182, 186; Meredith 2005, 310–311; Warner 1989). Kot piše Wilson (1994, 186–187), se je dejansko v tistem času v Angoli kolonialna uprava sesula, belsko prebivalstvo pa je bilo tudi premalo politično močno oziroma izkušeno, da bi z udarom razglasilo samostojnost.³⁶

DRŽAVLJANSKA VOJNA IN RAST EMIGRACIJ NA PORTUGALSKO

Januarja 1975 je bila ustanovljena prehodna vlada pod vodstvom portugalskega visokega komisarja ter predstavniki MPLA, UNITA in FNLA. Prehodno obdobje je bilo določeno do 11. novembra 1975. V tem času so se številne tuje sile iz obeh blokov zavedle pomembnosti Angole v boju za prevlado ene ali druge politične opcije, tako da so politično ter vojaško podpirale eno ali več izmed osvobodilnih

36 Kot se je to zgodilo leta 1965 v Rodeziji z Unilateralno deklaracijo neodvisnosti (Wilson 1994, 187).

gibanj. Spopadi med vsemi tremi gibanji so kmalu spet izbruhnili. FNLA in UNITA sta sklenili zaveznitvo proti MPLA; avgusta 1975 se je prehodna vlada sesula. Med marcem in oktobrom se je zaradi spopadov in negotovosti iz Angole na Portugalsko izselilo okoli 300.000 naseljencev. Poleti tega leta se je na stran FNLA in UNITA zaradi bojazni pred zmago prokomunističnih sil postavila in intervenirala tudi JAR s svojimi silami. Skupaj so osvojili južni del Angole. Sodelovanje apartheidske JAR pa je v mednarodni afriški politični areni vrglo slabo luč na FNLA in UNITA, tako da so mnogi svojo podporo preusmerili k MPLA. Slednje je do novembra samo z vojaško pomočjo Kube in SZ obdržalo Luando. Tam je potem na ozemlju, ki ga je imelo pod nadzorom, razglasilo neodvisnost Ljudske republike Angole. Sočasno je enako storil tudi Savimbi v bližnjem Huambu. Zaradi močne vojaške podpore se je MPLA obdržala kot vodilna vojaška sila na območju, poleg tega pa je bila le njegova vlada deležna mednarodnega priznanja. Vojska JAR se je morala umakniti, ravno tako pa so ZDA začasno prenehale s financiranjem nasprotnih sil. Ob koncu sedemdesetih let je zoper prišlo do poostreitev spopadov med vlado in UNITA, ki ji je zopet pomagala še JAR, državljanska vojna pa se je z manjšimi presledki nadaljevala vse do leta 2002 (Warner 1989; Meredith, 315–318, 600–601).

V obdobju 18 mesecev med letoma 1974 in 1976 je zaradi turbulentnih dogodkov med osamosvojitvenimi vojnami iz Gvineje-Bissau, predvsem pa iz Angole in Mozambika, emigriralo nad 600.000 ljudi portugalskega porekla, *retornadosev*, v veliki večini na Portugalsko, manjši del pa še v Brazilijo, JAR in ZDA. To je bil za Portugalsko močan demografski in ekonomski šok. Njena delovna sila se je v tem času povečala kar za 10 odstotkov, prebivalstvo pa letno za 2–5 odstotkov (Carrington in de Lima 1996, 330–335; Peixoto 2002, 487; Bade 2005, 339). Hkrati z njimi je na Portugalskem počasi začelo naraščati tudi število afriških emigrantov – na začetku največ z Zelenortskih otokov in Angole, ki so se priselili v državo hkrati z *retornadosi*. S tem so se vzpostavila migracijska omrežja med nekdanjimi afriškimi kolonijami³⁷ in Portugalsko. Vzroke za to je na portugalski strani treba pripisati politični stabilizaciji in gospodarskemu vzponu, na angolski pa dolgotletni uničujoči vojni. V osemdesetih, zlasti pa v devetdesetih letih, je število teh migrantov poraslo na več kot 40 odstotkov vseh imigrantov na Portugalskem. Leta 2001 so angolski državljani tam tvorili skoraj 10 odstotkov vsega tujega prebivalstva in se tako numerično uvrščali nad državljane iz Gvineje-Bissau in tudi zahodnoevropskih držav, katere so presegli že sredi devetdesetih. Vse do danes se angolski migranti v Evropi usmerjajo skoraj izključno na Portugalsko, od začetka zadnjega desetletja pa je bilo zaznati tudi povečanje njihove prisotnosti na

37 Bolj znane kot države PALOP. To je akronim za *Países Africanos de Língua Oficial Portuguesa*, afriške države s portugalsščino kot uradnim jezikom. To skupino držav sestavljajo nekdanje kolonije: Angola, Gvineja-Bissau, Mozambik, São Tomé in Príncipe ter Zelenortski otoki (Mendoza 2001, 172).

Nizozemskemu (*Demographic Yearbook* 2003; Peixoto 2002, 487–488; Malheiros 2002). Njihova števila pa v primerjavi z večjimi imigrantskimi skupinami iz Afrike vseeno niso tako velika, kar je najverjetneje treba pripisati veliki geografski oddaljenosti Angole od Evrope in s tem manjšim možnostim cenejšega dostopa do ciljne destinacije. Poleg tega pa ima med afriškimi državami predvsem južno od Demokratične republike Kongo močno ekonomsko privlačno vlogo za migracije JAR, delno pa tudi Namibija in Bocvana, ki obe mejita na Angolo.

ZIMBABVE

ANGLEŠKA KOLONIZACIJA DO RAZGLASITVE UNILATERALNE DEKLARACIJE O NEODVISNOSTI TER ZAČETEK AFRIŠKEGA NACIONALIZMA

Na območju današnjega Zimbabweja je bilo vsaj od začetka 15. stoletja poznano kraljestvo Mwanamutapa, ki ga je ustanovilo ljudstvo Shona. Slednje je bilo tam naseljeno že pred 10. stoletjem. Kraljestvo se je ob koncu 15. stoletja razcepilo na istoimensko državo severno od Zambezija in na Rozwi, južno od reke. V tridesetih letih 19. stoletja se je na južni oziroma jugozahodni del današnjega Zimbabweja naselilo tudi ljudstvo Ndebele,³⁸ ki je tja pribežalo pred Zuluji z juga (Kasule 1998, 145).³⁹

Prve stike z evropskimi kolonialisti so imeli Shone v začetku 16. stoletja s Portugalci, dejanska kolonizacija ozemlja z belskimi naseljenci pa se je začela šele konec osemdesetih let 19. stoletja, ko je tja iz Kapske kolonije prodrli britanski imperialist Cecil Rhodes. Da bi raziskal območje severno od reke Limpopo, je ustanovil družbo British South Africa Company. Pri tem je imel spodbudo z britanske strani, saj so pričakovali, da bo tam odkril velike zaloge zlata. Pri ndebelskem kralju si je izposloval pravico do kopanja diamantov, domnevno pa tudi do zemljišč. Prvim 200 naseljencem⁴⁰ je obljubil velikanska zemljišča, da bi mu v zameno utrlj pot globlje v Mashonaland. Shone so bili takrat prešibki, da bi se britanskemu prodoru organizirano uprli. Leta 1890 je bila sredi Mashonalanda ustanovljena utrdba Salisbury, leta 1895 pa so za osvojeno ozemlje začeli uporabljati ime Rhodesia oziroma Rodezija (Kasule 1998, 66, 145; Iliffe 1997, 191).⁴¹

Mnogo pregnanih domačinov je postalo najemnikov na svojih nekdanjih zemljiščih oziroma so bili primorani delati na belskih farmah. Leta 1896 je zaradi

38 Ndebele živijo v pokrajini, znani tudi kot Matabeleland, Shona pa v Mashonalandu.

39 *Zimbabwe. The Battle for Land. BBC News Online*, http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/africa/2000/zimbabwe_crisis/slideshow/ (3. 4. 2006).

40 V angleško govoreči literaturi je za njih splošno uveljavljen izraz *white settlers* (Crowder 1999, 81).

41 *Zimbabwe. The Battle for Land. BBC News Online*, http://news.bbc.co.uk/hi/english/static/in_depth/africa/2000/zimbabwe_crisis/slideshow/ (3. 4. 2006).

odvzema zemljišč in živine prišlo do upora Ndebelov in Shonov proti kolonialni oblasti; upor je bil krvavo zatrt. V Rodeziji je bilo vedno več plantažnega kmetijstva, predvsem za gojenje tobaka, Afričanom pa je bilo dovoljeno živeti samo na določenih zemljiščih. Rodezija ni sodila pod britanski način kolonialnega vladanja *indirect rule*,⁴² saj bi to po mnenju evropskih naseljencev lahko naredilo lokalne poglavarje premočne, poleg tega pa bi tudi oviralo dobavo poceni delovne sile. Do zaostrovanja odnosa z večinskim prebivalstvom je prišlo leta 1930 z Zakonom o razdelitvi zemlje in z Zakonom o registraciji domačinov⁴³ šest let pozneje, kar je bilo sorodno tudi razvoju socialno-ekonomskih in političnih odnosov v sosednji Južni Afriki. Do leta 1930 so v Rodeziji belci že zasedli nad 50 odstotkov zemljišč boljše kakovosti, čeprav je bilo belskih farmerjev takrat komaj 2.500 (Iliffe 1997, 195, 201–202, 218; Crowder 1999, 79–80; Meredith 2005, 7).⁴⁴

Leta 1923 se je na območju Rodezije končala vlada British South Africa Company in belska manjšina, ki je takrat štela 33.000 prebivalcev, se je kot britanska kolonija Južna Rodezija odločila za notranjo samoupravo. Podobno kot tudi priseljevanje v britanski koloniji Keniji in Severni Rodeziji⁴⁵ je v Južno Rodezijo največ belcev imigriralo po drugi svetovni vojni. Leta 1951 je njihovo število doseglo 136.000, leta 1958 pa že 207.000. V tistem času je bilo večinskega prebivalstva okoli 2,7 milijona. Podobno kot v Južni Afriki so domačine zaposlovali na farmah evropskih naseljencev, v rudnikih in tovarnah kot poceni migrantsko delovno silo (Meredith 2005, 11; Curtin 1996b, 435; Iliffe 1997, 217–218; Wilson 1994, 127; Chanaiwa 1999, 253–255).

Leta 1953 je Britanija sklenila Južno Rodezijo združiti s Severno Rodezijo in Njaso⁴⁶ v federacijo. Namen tega dejanja je bil po eni strani zavrni strahove in ambicije evropskih naseljencev, še bolj pa, da bi to preprečilo združevanje ljudi v zavezništvo z Južno Afriko, kjer so vladali Afrikanci. Državlјanska nepokorščina večinskega prebivalstva v Njasi in Severni Rodeziji leta 1959 oziroma 1961 v duhu osamosvajanja drugih afriških kolonij tistega časa je prepričala Britance, da bi bila represija preveč draga, zato je Federacija konec 1963 razpadla. Iz nje sta Malavi in Zambija izšli kot samostojni državi leta 1964, ne pa tudi Južna Rodezija (Mazrui 1999b, 110–111; Iliffe 1997, 236, 248).

⁴² To je bil, poenostavljeno gledano, najbolj pogost britanski pristop k kolonialni politiki upravljanja z ozemlji. Običajno je to pomenilo vladanje preko lokalnih veljakov (O'Toole 2001, 48–49).

⁴³ *Land Apportionment Act in Native Registration Act*.

⁴⁴ *Zimbabwe. The Battle for Land. BBC News Online*, http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/static/in_depth/africa/2000/zimbabwe_crisis/slideshow/ (3. 4. 2006).

⁴⁵ Današnja Zambija.

⁴⁶ Današnji Malavi.

Po sprejemu strogih in rasističnih zakonov, ki so v tridesetih letih afriškemu prebivalstvu omejevali pravice do lastništva, gibanja in posredno zaposlovanja, je bila revščina med njimi vse večja. Vse večje so bile njihove frustracije nad lastnim položajem v urbanih okoljih, na omejenih in določenih podeželskih zemljiščih, kamor so jih po omenjenih zakonskih ukrepih preselili nad pol milijona, pa je vladala prenaseljenost. Prva večja nacionalistična organizacija afriškega prebivalstva v Južni Rodeziji je bila ustanovljena leta 1957 pod imenom Afriški nacionalni kongres.⁴⁷ Z osrednjimi temami, kot so odprava rasizma, ekonomski napredek, opustitev diskriminacijskih zakonov, zemljiške reforme in razširitev volilne pravice, je kmalu pridobil množično podporo v mestih in na podeželju. Njegov voditelj je bil Joshua Nkomo; stranka pa je bila čez dve leti zaradi domnevnega spodbujanja vladne avtoritete in kljubovanja z zakonom prepovedana. Kljub preganjanju in restriktivnejšim zakonom so nacionalisti leta 1960 ustanovili novo, radikalnejšo organizacijo, Nacionalno demokratsko stranko (NDP),⁴⁸ ki je poleg omenjenega zahtevala tudi politično moč. Po ustavi iz leta 1961 je NDP pridobila slabo četrtno sedežev v parlamentu, ki pa je še naprej garantiral vlado belcev. Zato je NDP zavrnila sodelovanje z vlado in še istega leta je v Rodeziji izbruhnilo nasilje. NDP je bila prepovedana, takoj pa je bila pod Nkomovim vodstvom ustanovljena Zimbabvejska zveza afriškega ljudstva (ZAPU),⁴⁹ ki je nadaljevala z nasiljem, da bi pritislila na belsko vlado in izsilila britansko intervencijo. Kmalu je bila tudi ta prepovedana, afriško nacionalno gibanje pa se je razcepilo na dva tabora. Leta 1963 je bila s podobnimi nameni kot ZAPU ustanovljena še Zimbabvejska afriška nacionalna zveza (ZANU).⁵⁰ Večina voditeljev v ZANU je bila iz ljudstva Shona, kjer je imela tudi največjo podporo, v ZAPU pa so prevladovali Ndebele. Razlike med gibanjema so bile vse večje in spornejše. (Meredith 2005, 128–130; Wilson 1994, 191).

V odgovor porastu afriškega nacionalizma je bila na strani belcev leta 1962 ustanovljena stranka Rodezijska fronta, ki je imela močno podporo belskih farmerjev in delavcev. Ko je z volitvami istega leta prišla na oblast, je obljubila obračun z afriškimi nacionalisti, njen glavni cilj pa je postal neodvisnost Rodezije. Glede tega vprašanja se je do leta 1965 pogajala in pritiskala na britansko vlado. Slednja pobudi o belski manjšinski vladi ni nasprotovala, vendar bi po njenem v okviru neodvisne države morali ustavno zagotoviti tudi napredek večinskega prebivalstva. Rodezijska fronta pod novim voditeljem, leta 1964 izvoljenim Ianom Smithom, ni bila pripravljena na ta kompromis, rešitev pa je videla v unilateralni

47 *African National Congress.*

48 *National Democratic Party.*

49 *Zimbabwe African People's Union.*

50 *Zimbabwe African National Union.*

deklaraciji neodvisnosti. Z močno referendumsko podporo in samozavestjo, ki jo je Južni Rodeziji dajala učinkovita administracija, lastne obrambne sile in varnostni aparat, je 11. novembra 1965 do nje tudi prišlo (Meredith 2005, 131–133; Chanaiwa 1999, 264).

Velika Britanija neodvisnosti Rodezije ni priznala in je proti njej uvedla sankcije, ki pa zaradi rodezijskega sodelovanja z JAR, portugalskim Mozambikom ter nekaterimi multinacionalkami, niso bile uspešne. Še naprej se je ohranil dober življenjski standard belega prebivalstva in tja so še naprej imigrirali tisoči tudi po letu 1965. Leta 1973 je njihovo število doseglo 273.000 (Chanaiwa 1999, 270; Meredith 2005, 320).

VOJNA ZA NEODVISNOST TER IZSELJEVANJE EVROPSKIH NASELJENCEV VSE DO DANES

Afriški nacionalistični gibanji sta začeli po razglasitvi unilateralne deklaracije o neodvisnosti z gverilskimi boji,⁵¹ ki pa do konca šestdesetih let niso beležili večjih uspehov. Ti so se začeli v zgodnjih sedemdesetih letih, ko je lahko ZANU svoje odporniške akcije začenjala z osvobojenih mozambiških ozemelj in ne več iz Zambije. Ko je v Mozambiku po samostojnosti leta 1975 prišlo na oblast levičarsko nekdanje odporniško gibanje Frelimo, so se pogoji za delovanje ZANU še izboljšali. Do takrat je sicer Smithovim četam v boju proti gverilcem vojaško pomagala tudi JAR. Ta se je z osamosvojitvijo Angole in Mozambika zavedla, da tudi Rodezija v vojni ne more več rabiti kot del njene »belske obrambne linije držav«, saj bi Smithova nepopustljivost lahko priklicala posredovanje SZ. Južnoafriška vlada je skupaj z zambijsko pritiskala na Smitha, da se je začel pogajati z voditeljema upornih nacionalistov, ki ju je najprej moral izpustiti iz zaporov. Pogajanja so se avgusta 1975 izkazala za neuspešna zaradi nepopuščanja obeh strani (Meredith 2005, 320–323; Young 2001, 251).

Vojna v Rodeziji se je popolnoma razmahnila, saj je ZAPU z napadi začela prodirati z zahodne strani, ZANU pa z vzhodne, začele pa so se naraščajoče emigracije belskih naseljencev iz države. Kot pritisk za politično reševanje problema so se vmešale še ZDA. Smith je z zmernim črnskim opozicijskim voditeljem, škofom Abelom Muzorewo, marca 1978 sklenil sporazum in na tej podlagi je ta naslednje leto po volitvah prevzel oblast. Takšne rešitve pa tako Robert Mugabe, vodja ZANU, kot Nkomo, vodja ZAPU, nista sprejela. Vojna je do takrat zahtevala že vsaj 20.000 življenj, eksodus belcev pa je bil v polnem razmahu. Leta 1979 sta vladi Zambije in Mozambika Mugabeja prisilili v pogajanja z Nkomom in Muzorewo v Londonu. Ta so bila konec leta uspešno končana in do volitev februarja 1980 je Rodeziji vladal

51 V jeziku shona so bili ti boji bolj znani pod izrazom *chimurenga* (Young 2001, 251).

angleški guverner. Na teh je s 63 odstotki glasov zmagala ZANU, pred 24 odstotki ZAPU, Mugabe pa je postal prvi ministrski predsednik nove države, od 19. aprila znane pod imenom Zimbabve. Ob svojem prihodu na oblast je do belskega prebivalstva nastopil zelo spravno (Meredith 2005, 323–328; Wilson 1994, 192).

Kljub temu je v treh letih po samostojnosti iz države emigrirala še polovica tamkajšnjih belcev. Večina se jih je izselila v Veliko Britanijo. Ostalo jih je še okoli 100.000. Poleg tega, da so se kmalu spet izrazila ostra nesoglasja in napetosti z ZAPU, so se po nekaj letih skrhali dokaj pozitivni odnosi med Mugabejem in skupnostjo evropskih naseljencev, zlasti farmarji. Ta, okoli 6.000 ljudi velika skupnost, je imela namreč tudi po letu 1980 v lasti skoraj 40 odstotkov vseh kmetijskih zemljišč najboljše kakovosti. Tvorili so ekonomsko hrbtenico mlade države in zaposlovali tudi okoli tretjino vse delovne sile. Belci so imeli v lasti tudi druge najbolj donosne ekonomske aktivnosti, medtem pa si je večina črnskega prebivalstva najbolj želela zemljiških reform. Poleg tega, da so živeli na zemlji slabše kakovosti, sta tam vladali prenaseljenost in kmetijska preobremenjenost. Do leta 1990 je morala vlada zaradi obveze iz Londona pri zemljiških reformah upoštevati samo maloštevilne primere, ko so belci sami hoteli prodati svoje farme. Kljub velikim britanskim finančnim dotacijam za zemljiške reforme, so bile te do takrat zelo neuspešno izvedene. Mugabe je začel vladati vedno bolj diktatorsko, za gospodarske težave pa je krivce iskal v skupnosti evropskih naseljencev. Leta 1990 je določil revolucionarni program za redistribucijo več kot polovice njihovih zemljišč, pri tem pa je zopet prišlo do korupcije in nepravilnosti ter neuresničevanja. Gospodarskosocialne težave države so se proti koncu desetletja zelo zaostriale in Mugabe je začel groziti z zasego omenjenih zemljišč brez kompenzacije. Od leta 2000 so bile grožnje vse večje, prišlo je do večjega števila napadov in divjih prevzemov farm. Leta 2003 je ostalo v Zimbabveju samo še 3.000 farmarjev, kmetijska proizvodnja pa je posledično padla na minimum. Preostali so se izselili v druge afriške države, predvsem JAR, med prekomorskimi državami pa je na prvem mestu Velika Britanija (Meredith 2005, 617–622; 626–637, 644; Pearce 2005, Goudie in Neyapti 1999, 92).⁵²

Poleg emigracij belcev iz države so se ob koncu devetdesetih s slabšanjem socialno-ekonomskih razmer in politično represijo pojavile tudi naraščajoče emigracije večinskega prebivalstva. Celotno število zimbabvejske diaspore je težko ocenljivo zaradi množičnih nedokumentiranih emigracij v sosednji JAR in Bocvano. Rezultati raziskave kažejo, da se je v obdobju 1990–2003 v tujino zakonito izselilo 535.600 državljanov. Od tega dobro tretjino, predvsem od konca devetdesetih let, v Veliko Britanijo in ravno toliko v Bocvano; poleg njiju so pomembne še JAR ter

52 *Zimbabwe. The Battle for Land. BBC News Online*, http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/static/in_depth/afrika/2000/zimbabwe_crisis/slideshow/ (3. 4. 2006).

druge zahodne in ekonomsko močne anglofonske države. Leta 2004 je zimbabvejska centralna banka to število ocenila na 1,2 milijona, nekatere ocene pa samo za JAR namigujejo na še višjo številko. T. i. beg možganov je pri zimbabvejskih emigrantih močno prisoten – tako kot v nekaterih drugih državah v regiji je bilo zlasti veliko socialno-ekonomske škode povzročene z emigracijami zdravstvenih uslužbencev. Zaradi politično motiviranega nasilja v državi pa so številke zimbabvejskih prosilcev za azil v zadnjih letih postale zelo visoke, tudi po nekaj tisoč letno (Pearce 2005, Bloch 2005, 10–11, 14; *Recent Demographic Developments in Europe* 2000; *Demographic Yearbook* 2001 in 2003).

SKLEP

S pomočjo podrobnejših zgodovinskih analiz treh primerov mobilnosti oziroma priseljevanj in v končni fazi odseljevanj evropskih naseljencev iz njihovih kolonij je zaznati močno ukoreninjenost migracijskih povezav na relaciji Afrika–Evropa vse do danes. Pri tem pa ni šlo brez pregleda drugih pomembnih družbenozgodovinskih okoliščin, ki se tičejo predvsem osamosvajanj izbranih držav, saj lahko le preko njih uvrstimo omenjene migracije v ustrezni kontekst. Medtem ko do določenega obdobja v danih primerih lahko govorimo o prevladujočih prekocelinskih migracijah evropskih naseljencev, pa so v novjšem času te nasledile oziroma presegle migracije večinskega afriškega prebivalstva.

To posredno potrjujejo tudi najnovejši statistični podatki različnih letnih publikacij v imigracijskih državah. Kot kažejo slednje, sodijo omenjene tri afriške države med najpomembnejše vire imigrantov v njihovih nekdanjih evropskih centrih. Slednje velja predvsem za Alžirijo in Angolo, v precej manjši meri pa tudi za Zimbabve. To namreč nakazuje na razvitost migracijskih omrežij med temi tremi dvojicami držav, kljub temu, da so v smislu časovnega oziroma zgodovinskega razvoja omenjena omrežja med seboj različna. Iz Alžirije se beleži emigracija več tisoč muslimanov v Francijo že od začetka 20. stoletja, razlogi za to pa so bili predvsem ekonomske narave. V drugih dveh primerih je zaradi velike oddaljenosti od evropskih »matic«, strožje vodene kolonialne politike, relativno manjšega števila prebivalstva ter bližine drugih regionalnih imigracijskih središč prišlo do razvoja množičnih prekocelinskih emigracij šele v sedemdesetih letih. Sprva zlasti z begom evropskih naseljencev,⁵³ potem pa je do vedno večjih emigracij prihajalo tudi med večinskim prebivalstvom. Zaradi dolgotrajne državljanske vojne od razglasitve neodvisnosti je opaziti počasno krepitev v Angoli, nekako

⁵³ Te selitve so v Evropi poleg desetletja po drugi svetovni vojni in migracij ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let 20. stoletja najštevilnejše mednarodne imigracije v zelo kratkem časovnem razdobju. V vseh omenjenih primerih je šlo za migrante, ki so bili pripadniki etničnih oziroma izseljenskih manjšin evropskega rodu v izvornih državah.

od konca osemdesetih let pa s poslabšanjem ekonomskih in političnih silnic tudi v Zimbabveju.

Kronološka raznolikost razvoja migracijskih procesov je v omenjenih treh primerih odvisna predvsem od tega, kdaj je v afriških državah dejansko prišlo do osamosvojitve. Nobeden izmed treh primerov ne pripada »mainstreamovski«
mu» valu osamosvojitve v šestdesetih letih – tudi Alžirija ne, kljub razglasitvi neodvisnosti leta 1962. Alžirijo bi zaradi začetka vojne za neodvisnost leta 1954 uvrstil med zgodnje, Angolo in Zimbabve pa med pozne primere dekolonizacije v Afriki.

Pri tem se lahko navežem in poskušam odgovoriti tudi na prvo delovno vprašanje, ki se glasi: v kolikšni meri je večja prisotnost evropskih naseljencev pripomogla k upočasnitvi oziroma k oviranju procesa dekolonizacije izbranih držav? Alžirija je bila poleg Egipta, JAR in nekaj zahodnoafriških držav oziroma kolonij z magrebškima sosedama med prvimi na afriški celini, kjer je relativno zgodaj prišlo do organiziranih nacionalističnih gibanj, ki so se kmalu začela zavzemati za neodvisnost. To se je začelo v prvih desetletjih 20. stoletja. V tej koloniji bi verjetno zaradi vse glasnejših nacionalističnih zahtev prišlo do neodvisnosti sredi petdesetih let, podobno kot v vseh sredozemskih afriških kolonijah. Vse pomembnejše politične in družbene aspiracije alžirskih nacionalistov pa so bile dosledno blokirane s strani tamkajšnjih evropskih kolonistov. Belski lobi je namreč omenjene zahteve vztrajno zavračal zaradi branjenja svoje politične, socialne in ekonomske nadvlade. Podobno so se močna nacionalistična gibanja v petdesetih letih začela z delovanjem v drugih dveh kolonijah, ki pa sta bili subsaharski. Medtem ko je proces osvobajanja dokaj gladko potekal v večini kolonij podsaharske Afrike, predvsem v šestdesetih letih, pa so bile v primerih Angole in Rodezije zahteve nacionalistov po samostojnosti zavrjene oziroma zatrte. Poleg tega pa je v vseh treh afriških kolonijah veljal do večinskega prebivalstva omalovažujoč odnos vse do njihovih osamosvojitve. Razlogi za oviranje nacionalističnih gibanj, usmerjenih k osamosvojitvi, so bili v zadnjih dveh kolonijah sorodni alžirskemu primeru.

V vseh treh obravnavanih primerih se torej lahko govori o podaljšanju procesa dekolonizacije, vendar je treba poudariti dve pomembni dejstvi:

- 1) V primerih Alžirije in Angole so bile za to poleg interesov belskih naseljen-
cev predvsem neposredno odgovorne politike matičnih evropskih držav
do njihovih kolonij – torej francoskih in portugalskih. Zaradi unilateralne
deklaracije neodvisnosti pa ni bilo tako tudi v primeru Rodezije.

V Franciji je uradna politika ob začetku vojne za neodvisnost Alžirije leta 1954 zagovarjala nedeljivost Francije in imela Alžirijo za svoj sestavni del. Šele z velikimi političnimi spremembami v Franciji, ki jih je prinesla ravno ta vojna – prihod de Gaullea na oblast – se je začel počasi mehčati odnos

do alžirskega vprašanja. V primeru Portugalske pa lahko govorimo o še bolj izrazitem in za petdeseta in šestdeseta leta že kar anahronističnem odnosu Salazarjeve vlade do kolonij.⁵⁴ Te so ravno tako imeli za sestavni del Portugalske, poleg tega pa so imeli zaradi svoje socialno-ekonomske nerazvitosti do kolonij uradno še mnogo bolj izkoriščevalski odnos. To je sam proces dekolonizacije v celotnem portugalskem imperiju zavleklo do srede sedemdesetih let. Tudi v portugalskem primeru je vojna v afriških kolonijah posredno pripeljala do ključnih političnih sprememb, ki so botrovale uvedbi demokratičnega režima in s tem omehčanja odnosa do lastnih kolonij oziroma novonastalih držav. Primer Rodezije pa je bil zaradi namišljene neodvisnosti, dosežene z unilateralno deklaracijo neodvisnosti, drugačen, saj je ta do srede sedemdesetih let delovala kot samostojna država s samosvojo in z neodvisno politiko. To pa se je končalo, ko so jo razmah vojne in zunanji politični pritiski prepričali v pogajanja in popustljivost. Vseeno pa dopustitev takšnega razvoja dogodkov pomeni tudi veliko blamažo takratne britanske zunanje politike, saj ni bila sposobna najti ali izpogajati bolj ugodne rešitve tako za črnsko kot belsko prebivalstvo Rodezije v prvi polovici šestdesetih let.

- 2) Po drugi strani pa lahko rečemo, da so k takšnemu razvoju predvsem v primerih Alžirije in Rodezije bistveno prispevale tudi tamkajšnje skupnosti evropskih naseljencev. Te so po deležu sodile med najmočnejše v vsej Afriki, z izjemo JAR, poleg tega pa so bile učinkovite, razvite in vplivne tudi na področju samouprave oziroma politike, obrambe in seveda gospodarstva. Delno bi lahko kot takšno opisali tudi portugalsko skupnost v Angoli, ki pa je bila politično vseeno mnogo manj izkušena in močna, poleg tega pa tudi numerično in ekonomsko bolj šibka.

Gre torej za dva načina, preko katerih je prisotnost skupnosti evropskih naseljencev nedvomno prispevala k oviranju procesa dekolonizacije omenjenih treh kolonij. Tu moramo za primera Angole in Rodezije oziroma Zimbabveja omeniti še destabilizacijsko vlogo, ki jo je imela pri dekolonizaciji še ena skupnost z največjim deležem prebivalstva evropskega rodu – JAR. S tem so mišljena njena politična ter vojaška vmešavanja in posredovanja, ki jih je imela kot regionalna sila v »branjenju«⁵⁴ pred potencialnimi sovražniki svojega apartheidskega režima.

Drugo delovno vprašanje pa se glasi, zakaj je v procesu osamosvajanj obravnavanih držav prišlo do množičnih emigracij evropskih naseljencev in ali so se ob tem začela ustvarjati migracijska omrežja med afriškimi in evropskimi državami? To neposredno velja za Alžirijo in Angolo, medtem ko je bilo v primeru

⁵⁴ Enako je veljalo tudi za njegovega naslednika Caetana.

evropskih naseljencev v Rodeziji oziroma Zimbabveju nekoliko drugače. V prvih dveh državah je zaradi dolgoletne vojne za neodvisnost in vedno bolj zaostrenih odnosov med večinskim afriškim prebivalstvom in evropskimi naseljenci v času tik pred razglasitvijo neodvisnosti ali v mesecih po njej prišlo do več stotisočglave emigracije »nazaj v matico«. Tako velik pritok ljudi v tako kratkem času je poseben fenomen v sodobnih migracijskih procesih Evrope, saj je bilo to za prejemni državi, Francijo in Portugalsko, izredno ekonomsko, socialno, delno pa tudi politično breme.

Zaradi močne vloge tujih držav pri pogajanjih za dosego neodvisnosti Zimbabveja, pa je bilo v tem primeru drugače. Res je sicer več 10.000 naseljencev v zadnjih letih vojne iz države zbežalo predvsem v Veliko Britanijo, vseeno pa je zaradi spravnega tona nove vlade ob neodvisnosti leta 1980 večina belcev še ostala v državi. Množične emigracije pa so se od tod – po več 10.000 ljudi letno – zaradi nestrinjanja z novim političnim in socialno-ekonomskim položajem nadaljevale v letih po razglasitvi neodvisnosti. Zaradi naraščajočih pritiskov na naseljsko skupnost in vsesplošnega poslabšanja razmer v državi se njihove množične emigracije do danes niso ustavile.

Glede razvoja migracijskih omrežij pa lahko trdim, da so ob razglasitvi samostojnosti ta že bila razvita med nekdanjo kolonijo in evropskim centrom, oziroma se je ta že vzpostavljala tudi za večinsko, afriško prebivalstvo. Zlasti to velja za muslimane v Alžiriji, pri katerih so na tak položaj veliko vplivali ravno Francozi z delovnimi in vojaškimi rekrutacijami med obema svetovnima vojnoma. Še bolj kot s tem pa z zapostavljanjem in izkoriščanjem lokalnega prebivalstva v Alžiriji, ki je zaradi iskanja dela že v 19. stoletju postalo poudarjeno mobilno. V številčno in odstotno mnogo manjši meri velja to tudi za Angolo. Tako v njenem kot v alžirskem primeru se je ob eksodusu naseljencev ob samostojnosti v Francijo oziroma na Portugalsko izselilo sočasno tudi nekaj afriškega prebivalstva. V primeru Zimbabveja pa se je zaradi daljšega časovnega poteka množičnih emigracij – predvsem proti Veliki Britaniji – in sočasnega slabšanja razmer ta sistem vzpostavil počasi in postal očiten šele v devetdesetih letih.

Kot je bilo že omenjeno na začetku sklepa, so omenjene tri afriške države poleg Maroka, Tunizije in držav pretežno zahodnoafriške regije danes ene izmed najpomembnejših izvornih območij imigrantov v nekdanjih kolonialnih centrih Evrope. Kljub temu, da postaja prisotnost emigrantov iz teh držav v zadnjih letih v manjših deležih opazna tudi še v nekaterih drugih evropskih državah, so primarno še vedno usmerjeni skoraj izključno v Francijo, na Portugalsko in v Veliko Britanijo. Trdim lahko, da ima zasluge za to predvsem intenzivna oziroma dolgotrajna kolonialna prisotnost teh držav na ozemljih omenjenih treh afriških primerov. Ta prisotnost je po eni strani povzročila tako zamik procesa dekolonizacije in hipotetično možnosti uspešnejšega ter pravičnejšega družbenopolitičnega in

ekonomskega razvoja večinskega prebivalstva. Po drugi pa so neurejene razmere med manjšinskim evropskim in večinskim afriškim prebivalstvom v zelo kratkem času pripeljale do množičnih emigracij prvih. Posredno je s tem prišlo tudi do izrazitejše krepitve in utrditve migracijskih omrežij.

VIRI IN LITERATURA

- ADEDEJI, Adebajo (1999). Comparative Strategies of Economic Decolonisation in Africa. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 393–431.
- BADE, Klaus J. (2005). *Evropa v gibanju. Migracije od poznega 18. stoletja do danes*. Ljubljana: *cf.
- BLOCH, Alice (2005). The Development Potential of Zimbabweans in the Diaspora«. V: IOM – *Migration Research Series* 17;
<http://www.iom.int/documents/publication/en/mrs17%5Fzimbabwe%5Fflr.pdf>, 30. 4. 2005.
- CARRINGTON, William J. in Pedro J. F. DE LIMA (1996). The Impact of the 1970s Repatriates from Africa on the Portuguese Labor Market. V: *Industrial and Labor Relations Review* 49(2), 330–347, <http://search.global.epnet.com.pdf>, 3. 8. 2004.
- CASTLES, Stephen in Mark J. MILLER (1998). *International Population Movements in the Modern World*, 2. izdaja. London, Houndmills, Basingstoke, Hampshire: Macmillan Press.
- CHENNTOUF, Tayeb (1999). The Horn and the North of Africa, 1935–45: Crises and Change. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 29–57.
- Country Profile: Algeria, March 2006. Library of Congress, Federal Research Division*, <http://lcweb2.loc.gov/frd/cs/dztoc.html>, 14. 4. 2006.
- CROWDER, Michael (1999). Africa under British and Belgian Domination, 1935–45. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 76–101.
- CRUSH, Jonathan (1997a). Contract Migration to South Africa: Past, Present and Future. V: Briefing Papers: International Migration Green Paper, http://www.polity.org.za/html/govdocs/green_papers/migration/crush.html, 5. 3. 2004.
- CURTIN, Philip (1996a). The Colonial Economy. V: Philip Curtin, Steven Feierman,

- Leonard Thompson in Jan Vansina (ur.), *African History. From Earliest Times to Independence*, 2. izdaja. London, New York: Longman, 446–468.
- CURTIN, Philip (1996b). The Impact of Europe. V: Philip Curtin, Steven Feierman, Leonard Thompson in Jan Vansina (ur.), *African History. From Earliest Times to Independence*, 2. izdaja. London, New York: Longman, 423–445.
- Demographic Yearbook* (2001). Council of Europe,
http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/demographic_year_book/2001_Edition/, 21. 1. 2005.
- Demographic Yearbook* (2002). Council of Europe,
http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/demographic_year_book/2002_Edition/, 20. 2. 2005.
- Demographic Yearbook* (2003). Council of Europe,
http://www.coe.int/t/e/social_cohesion/population/demographic_year_book/2003_Edition/, 15. 1. 2005.
- DIOP, Majhemout, David BIRMINGHAM, Ivan HRBEK, Alfredo MARGARIDO in Djibril TAMSIT NIANE (1999). Tropical and Equatorial Africa under French, Portuguese and Spanish Domination, 1935–45. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 58–75.
- GARSON, Jean-Pierre (1992). Migration and Interdependence: The Migration System Between France and Africa. V: Mary M. Kritz, Lin Lean Lim in Hania Zlotnik (ur.), *International Migration Systems: a Global Approach*. Oxford: Oxford University Press, Clarendon Press, 80–93.
- GORDON, April A. in Donald L. GORDON (2001). *Understanding Contemporary Africa*, 3. izdaja. Boulder, London: Lynne Rienner.
- GOUDIE, Andrew in Bilin NEYAPTI (1999). *Conflict and Growth in Africa Vol. 3: Southern Africa*. Paris: Development Centre of the Organisation for Economic Co-operation and Development.
- HRBEK, Ivan (1999). North Africa and the Horn. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 127–160.
- ILIFFE, John (1997). *Africans. The History of the Continent*. Cambridge: Cambridge University Press.
- JUŽNIČ, Stane (1980). *Kolonializem in dekolonizacija*. Maribor: Založba obzorja.

- KASULE, Samuel (1998). *The History Atlas of Africa*. New York: Macmillan.
- KHOSER, Khalid in Harold LUTZ (1998). The New Migration in Europe: Contexts, Constructions and Realities. V: *The New Migration in Europe. Social Constructions and Social Realities*. Houndmills, Macmillan Press, 1–17.
- KI-ZERBO, Joseph (1977). *Zgodovina črne Afrike*. Ljubljana: Založba Borec.
- MALHEIROS, Jorge (2002). Portugal Seeks Balance of Emigration, Immigration. V: Migration Policy Institute – Migration Information Source, <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?id=77>, 28. 11. 2004.
- MARTINIELLO, Marco in Andrea REA (2003). Belgium's Immigration Policy Brings Renewal and Challenges. V: Migration Policy Institute – Migration Information Source, <http://www.migrationinformation.org/Profiles/display.cfm?id=164>, 28. 11. 2004.
- MAZRUI, Ali A. (1999a). Introduction. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 7–29.
- MAZRUI, Ali A. (1999b). Seek Ye First the Political Kingdom. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 105–126.
- MAZRUI, Ali A. (1999c). Towards the year 2000. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 905–934.
- MAZRUI, Ali A., Mario DE ANDRADE, M'hamed ALAOUI-ABDALAOUI, Daniel P. KUNENE in Jan VANSINA (1999). The development of modern literature since 1935. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 553–581.
- M'BOKOLO, Elikia (1999). Equatorial West Africa. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 192–220.
- MENDOZA, Cristóbal (2001). The Role of the State in Influencing African Labour Outcomes in Spain and Portugal. *Geoforum* 32, 167–180.

- MEREDITH, Martin (2005). *The State of Africa. A History of Fifty Years of Independence*. Johannesburg, Cape Town: Jonathan Ball Publishers.
- MUUS, Philip J., Elizabeth W. VAN DAM (ur.) (1996). *Comparative Research on International Migration and International Migration Policy. Migration from the Maghreb and Turkey to the European Union, and from Mexico, Guatemala and El Salvador to the United States*. Amsterdam: European Commission, Centre for Migration research, Departure for Human Geography, University of Amsterdam.
- PEARCE, Justin (2005). So Where Are Zimbabweans Going? V: BBC News – World – Africa, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/4416820.stm>, 5. 12. 2005.
- PEIXOTO, João (2002). Strong market, weak state: the case of recent foreign immigration in Portugal. *Journal of Ethnic and Migration Studies* 28(3), 483–497.
- Recent Demographic Developments in Europe* (2000). Strasbourg: Council of Europe Publishing.
- SAFIR, Nadji (1999). Emigration Dynamics in Maghreb. V: Reginald Appleyard (ur.), *Emigration Dynamics in Developing Countries Vol. IV: The Arab Region*. Aldershot: Ashgate, 89–127.
- SCHOFIELD, Hugh (2005). Colonial Abuses Haunt France. V: BBC News – World – Africa, <http://news.bbc.co.uk/1/hi/world/africa/4552473.stm>, 10. 5. 2006.
- SURET-CANALE, Jean in A. ADU BOAHEN (1999). West Africa, 1945–60. V: Ali A. Mazrui in Christophe Wondji (ur.), *General History of Africa – VII. Africa Since 1935*, Unabridged Paperback Edition. Berkeley, Oxford, Paris: The University of California Press, James Currey Publishers, Unesco Publishing, 161–191.
- O'TOOLE, Thomas (2001). The Historical Context. V: April A. Gordon in Donald L. Gordon (ur.), *Understanding Contemporary Africa*, 3. izdaja. Boulder, London: Lynne Rienner, 23–54.
- TOTH, Anthony (1993). Algeria: Country Studies – Historical Settings. France in Algeria. V: Federal Research Division, Library of Congress, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstudy:@field>, 4. 4. 2006.
- WARNER, Rachel (1989). Angola: Country Studies – Historical Settings. V: Federal Research Division, Library of Congress, <http://lcweb2.loc.gov/cgi-bin/query/r?frd/cstudy:@field>, 4. 4. 2006.
- WILSON, Henry S. (1994). *African Decolonization*. London: Edward Arnold.

- YOUNG, M. Crawford (2004). Revisiting Nationalism and Ethnicity in Africa. V: James S. Coleman Memorial Lecture Series, <http://repositories.cdlib-org/cgi/viewcontent.cgi?article=1003&context=international/asc>, 24. 3. 2006.
- YOUNG, Robert J. C. (2001). Postcolonialism. An Historical Introduction. Malden, Oxford, Melbourne, Berlin: Blackwell Publishers.
- Zimbabwe. The Battle for Land. BBC News Online*, http://news.bbc.co.uk/1/hi/english/static/in_depth/africa/2000/zimbabwe_crisis/slideshow/, 3. 4. 2006.